



# HISTORICKÁ PENOLOGIE

Časopis pro historickou penologii  
Vydává Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR

5/2004

## Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948 – 1989

Československé vězeňství prošlo v letech 1948 - 1989 několika vývojovými fázemi. V období 1945 - 1948 existovaly snahy obnovit vězeňství na demokratických principech jako nástroj trestu, společenské izolace a resocializace jedinců, právoplatně odsouzených nezávislým soudem či správním úřadem, jehož činnost systematicky kontroluje občanská i politická společnost; přitom ovšem rušivě působila řada faktorů. Především to byly přeplněné soudní věznice a trestnice, desetitisíce osob bylo internovaných či vězněných v táborech pro Němce nebo v policejních a správních věznicích spadajících do kompetence ministerstva vnitra (MV), popř. v donucovacích pracovnách řízených zemskými národními výbory; na Slovensku byly v pracovních táborech i další kategorie mimosoudně internovaných osob. Došlo k zavedení nucené práce mimo vězeňská zařízení, která se měla týkat retribučních vězňů, jichž bylo odsouzeno v Československu na 30 tisíc, ale postihla bez zákonného podkladu i další vězně.

Podle dostupných údajů se počet vězňů v českých zemích pohyboval do podzimu 1948 mezi 20 - 24 tis., z čehož bylo v letech 1947 - 1948 na 12 tis. retribučních vězňů. Na území republiky se nacházelo více než 400 soudních věznic, trestnic a dalších zařízení spadajících do resortu ministerstva spravedlnosti (MS) a řízených a kontrolovaných soudy i ústavními komisaři; řada menších okresních věznic však nebyla po roce 1945 obnovena. Výkon služby v soudních věznicích a trestních ústavech byl svěřen Sboru uniformované vězeňské stráže, který se potýkal s nedostatkem personálu a individuálními excesy některých příslušníků. Neklid přinášely i politicky motivované střety MS s MV, ovládaném komunisty.

Další etapa ve vývoji vězeňství začala přibližně na podzim 1948 a skončila o čtyři roky později. V tomto období se vězeňství měnilo podle sovětského vzoru v součást represivního aparátu totalitního komunistického režimu, sloužící k zajištění nekontrolovatelného policejního teroru a masových perzekucí obyvatelstva. Byla podstatně omezena základní lidská i občanská práva vězňů ve výkonu trestu i vyšetřovací vazbě, zrušeny kontrolní mechanismy a instituce k jejich ochraně (např. funkce vyšetřujícího soudce, soudní řízení i kontrola vězeňských zařízení) a legalizován "třídní" princip umožňující rozdílný přístup k vězněným osobám a kruté zacházení s politickými vězni, jejichž počet rychle narůstal. V květnu 1950 bylo v Československu již 32,6 tis. vězňů, z toho nejvíce (přes 11 tis.) tzv. protistátních. Počátkem roku 1953 již bylo v 355 věznicích a pracovních táborech 46 tis. vězňů, což byl největší počet v historii československého vězeňství, z toho téměř 15 tis. v táborech na Jáchymovsku, Slavkovsku a Příbramsku. K 1. 2. 1949 byl také ke střežení vězňů a řízení vězeňských zařízení vytvořen nový, vojensky organizovaný Sbor vězeňské stráže (SVS) s počátečním systemizovaným počtem 2273 osob.

Právě soustava vězeňských táborů u Jáchymovských dolů sehrávala klíčovou roli nejen ve vývoji různých typů pracovních táborů, jejichž prostřednictvím se masivně rozšířila práce vězňů, vyšetřovaných i mimosoudně internovaných osob, ale i celého vězeňství. Počátkem 50. let probíhala redukce sítě okresních a krajských soudních věznic i likvidace menších správních věznic, začala unifikace vězeňských zařízení a centralizace jejich řízení, přičemž v roce 1950 bylo slovenské vězeňství podřízeno pražskému ústředí. Rostl vliv i úloha Státní bezpečnosti, která si zřizovala vlastní věznice (např. Praha - Ruzyně, Leopoldov aj.) a řídila stále větší část vězeňství (od poloviny roku 1951 včetně jáchymovských táborů), které zcela ovládla po jeho sjednocení a podřízení ministerstvu národní bezpečnosti v září 1952, kdy byla zřízena Správa nápravných zařízení (SNZ) MNB, která převzala většinu příslušníků zrušeného SVS. Také v následujícím období do poloviny roku 1957 se vězeňství, podřízené od září 1953 MV, dále považovalo za nástroj „třídního boje“. V tomto duchu pokračovala jeho organizační přestavba a centralizace, takže počátkem roku 1956 zůstalo jen 31 věznic a 17 nápravně pracovních táborů. Chod vězeňství v této době mj. ovlivňoval sovětský poradce Ponomarenko, který se patrně podílel i na vzniku I. odboru SNZ v březnu 1954 k zajištění agenturně operativní činnosti ve vězeňských zařízeních.

V mírnější podobě přetrvával třídní přístup k vězněným osobám i důraz na nucenou práci jako hlavní prostředek "převýchovy". Současně se ale objevily první signály uvolnění jako součást víceméně vynucených ústupků komunistického režimu. Jednalo se např. o velké amnestie, při nichž bylo na jaře 1953 propuštěno přes 15 tis. vězňů a o dva roky později více než 7 tis. vězňů, takže jejich počet v roce 1956 klesl na necelých 27 tisíc. Došlo k likvidaci táborů nucené práce (TNP) a pomocných technických praporů (PTP) a zmírnění správních trestů v roce 1954, sjednocení řádů a předpisů pro vězeňská zařízení omezujících alespoň formálně svévůli vězeňského personálu či proklamování presumpce nevinny obviněných a zahájení první, byť velmi omezené revize politických procesů. Po celostátní konferenci KSČ v červenci 1956 se zdůrazňovalo dodržování socialistické zákonitosti, což ale ve vězeňské praxi znamenalo především posílení kontrolní funkce prokuratur, které představovaly téměř vojensky hierarchizovaný nástroj KSČ.

Prolomení informační bariéry v mezinárodním měřítku i „psychologie strachu“ ovlivnily i vývoj vězeňství od poloviny roku 1957 přibližně do léta 1965. V tomto období dochází k pozvolné liberalizaci právních předpisů, z nichž mizí „třídní“ pojetí trestu a na přelomu 50. a 60. let se začíná prosazovat pedagogicko-psychologický přístup k vězňům. Změny nepochybně souvisely s činností různých odborných komisí SNZ MV, jako byla např. od roku 1957 studijní skupina či počátkem roku 1965 zřízená vědecká rada, jejichž členové znali soudobé mezinárodní trendy a normy ve vězeňství.

Počet vězňů začátkem roku 1959 přechodně vzrostl v souvislosti s omezením podmíněných trestů téměř na 38 tis., ale po amnestiích v letech 1960 a 1962 se v polovině 60. let pohyboval kolem 23 tis. osob. Přitom výrazně klesl i počet politických vězňů ze 4,3 tis. v roce 1958 na 737 v roce 1964.

Souběžně s přípravou nových vězeňských předpisů, která vyvrcholila v červnu 1965 přijetím zákona č. 59/1965 o výkonu trestu, se zvyšovaly požadavky na odbornou přípravu a kvalifikaci vězeňského personálu, zejména na úseku výchovy. Měnily se podoby i organizační struktura vězeňských zařízení, došlo k oddělení ostrahy od dalších činností, zanikaly dřívější vězeňské tábory sovětského typu a pokračoval proces centralizace útvarů nápravných zařízení, řízených od roku 1960 přímo SNZ kromě táborů u jáchymovských uranových dolů, které se definitivně změnilly v běžné útvary nápravných zařízení (ÚNZ) v letech 1961 - 1962. I když se vězeňství nadále řídilo direktivami ÚV KSČ, od srpna 1965, kdy nabyl účinnosti zákon č. 59/1965 Sb. a vznikl Sbor nápravné výchovy (SNV), se prostor pro modernější reformní názory postupně otevíral především v ústředí SNV v Praze. Předzvěstí těchto změn bylo nové vymezení postavení a úkolů SNV i změny organizační struktury Správy SNV v prosinci 1966, kdy zanikl politickovýchovný odbor i funkce zástupce náčelníka pro politickovýchovnou práci a naopak byl založen Ústav pro výzkum metod nápravně výchovné činnosti, který byl v roce 1967 přejmenován na Výzkumný ústav penologický (VÚP).

S těmito trendy korespondovalo i zlepšení sociálně-profesní struktury SNV, v němž se v letech 1966 - 1968 zdvojnásobil počet lidí se středoškolským (z 368 na 788) i vysokoškolským (z 56 na 120) vzděláním, mj. díky novému systému kvalifikačních požadavků. Změnila se i organizace vězeňství, jehož vrcholným orgánem se stala Správa SNV, která přímo řídila tři účelová zařízení (VÚP, Ústřední eskortní středisko a výrobní organizaci MIVEX) a 32 nápravně výchovných ústavů (NVÚ) pro výkon trestu odnětí svobody a vazebních věznic; některé skupiny pracovníků (např. lékaři) však nadále

podléhaly Sboru národní bezpečnosti (SNB). Celkový počet vězňů v letech 1964 - 1967 jen mírně vzrostl na téměř 24 tis., počet politických vězňů se však překvapivě ztrojnásobil na 2,5 tisíc.

Zcela specifický a svým způsobem i plný paradoxů byl ve vězeňství rok 1968. V období tzv. pražského jara se objevuje kritika poměrů ve vězeňství, zejména v 50. letech, a to včetně několika set stížností na 136 osob, hlavně z nejtěžších věznic (Leopoldov, Mírov, Plzeň-Bory a Brno) a jáchymovských táborů, z nichž přibližně polovina ještě sloužila v SNV.

Rychlá celospolečenská liberalizace, včetně zahájení revize politických procesů a rehabilitací a sdružování bývalých politických vězňů (vznik K 231 aj.), ovlivnila projevy nespokojenosti se stávajícími nedostatky ve věznicích. Rostoucí neklid v řadě ústavů přerostl v dubnu 1968 ve vzpuru vězňů v Minkovicích a skončil v srpnu hromadným pokusem o útěk v Příbrami. Napjatou situaci přitom příliš nezměnila ani rozsáhlá amnestie v květnu 1968, po níž počet vězňů klesl na 14 tis. a ve věznicích zůstalo údajně jen 111 politických vězňů. V této době se součástí akčního programu stalo převedení Sboru nápravné výchovy a tím i celého vězeňství do působnosti ministerstva spravedlnosti a úprava právního postavení příslušníků SNB i SNV, včetně možnosti určité obměny definitivy, založení profesní zájmové či odborné organizace, apod.

Delimitace vězeňství do resortu MS se realizovala až po okupaci Československa na základě zákona č. 173/1968 Sb. s účinností od 1. 1. 1969, kdy došlo k rozdělení vězeňství a správy SNV do kompetence obou republikových MS. Ministr spravedlnosti ČSR Václav Hrabal i náčelník české Správy SNV Jaroslav Placr zastávali reformní stanoviska. Kladli důraz na dodržování zákonnosti, výchovnou funkci vězeňství včetně zavádění alternativních trestů a postpenitenciární péči, aplikování vědeckých poznatků, profesionalitu a odbornost příslušníků SNV, apod. Je to zřejmé ještě z jejich vystoupení na celostátní poradě 19. 3. 1969, některých rozkazů J. Placra (např. zákaz šíření ilegálních tiskovin, zaměřený proti kolaborantským Zprávám, zavedení apolitické přísahy atd.) i provedených personálních změn.

V tomto směru pokračovala i činnost VÚP, jenž počátkem roku 1969 např. publikoval základní dokument OSN k vězeňství (Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení vydaná v roce 1958 Hospodářskou a sociální radou OSN) i závěry V. mezinárodního kriminologického kongresu v Montrealu z roku 1965 o metodách zacházení s vězni.

Současně ovšem v SNV působily normalizační tendence, řada funkcionářů i útvarů SNV začala záhy po okupaci navazovat kontakty se sovětskými jednotkami, poskytovat jim konkrétní pomoc a zakládat pobočky Svazu československo-sovětského přátelství. V říjnu 1968 již podpořily některé základní organizace KSČ oprávněnost okupace a značná část příslušníků sboru SNV se na přelomu let 1968 - 1969 připojila k volání po „konsolidaci“ poměrů a obnovení komunistické diktatury.

Definitivní nástup normalizace v českém SNV přichází počátkem léta 1969, kdy na svou funkci rezignoval J. Placr, který odmítl aplikovat v podmínkách SNV realizační směrnici ÚV KSČ z května 1969 a byl vystřídán Václavem Kloubcem, dosazeným aparátem ÚV KSČ, jenž řídil český SNV do října 1973. Za jeho působení byly reformní snahy roku 1968 označeny za nepřátelský útok „protistátních, pravicových a protisocialistických sil“ na SNV a vyhlášeny politické čistky.

Normalizační záměry byly spolu s obnovením donucovací a izolační funkce vězeňství jako represivního politického nástroje KSČ a odsunutím výchovné funkce na druhou kolej realizovány do konce roku 1972. Prostor pro pokračování odborné práce se stále zmenšoval, kontinuita s předchozím vývojem se udržovala především v činnosti VÚP, stále více však omezované ideologickými a politickými aspekty normalizace. Zpochybňovalo se také převedení vězeňství do resortu MS a začaly opakované neúspěšné pokusy o návrat do působnosti MV.

Ve vězeňských zařízeních se zvyšoval počet osob ve vazbě i výkonu trestu, takže koncem roku 1973 bylo v českých zemích 26,4 tis. a na Slovensku 11,7 tis. vězňů. Přibývali i političtí vězni, jejichž počet kulminoval v roce 1970 (1 576 osob) a vůči nimž se používaly zosílené metody zacházení, vrcholící zavedením tzv. politické izolace v roce 1972.

Snahy o návrat k poměrům z konce 50. let včetně bezvýhradného podřízení vězeňství orgánům, ale především ÚV KSČ, symbolicky završilo opětovné zřízení politickovýchovného aparátu SNV ČSR, jenž byl politicky podřízen oddělení státní administrativy ÚV KSČ a služebně ministru spravedlnosti ČSR. V říjnu 1973 byl pak náčelníkem správy SNV ČSR jmenován pracovník aparátu ÚV KSČ a někdejší zemědělský ekonom Oldřich Procházka.

Období od sklonku roku 1973 do listopadu 1989 představuje z hlediska vývoje českého vězeňství dosud prakticky nezkoumaný vývojový celek, v němž se jako určitý předěl jeví rozhraní let 1980 - 1981. Pro 70. léta je příznačné přizpůsobování organizační struktury vězeňství potřebám širokého pracovního nasazení vězňů, jejichž počet se v českých zemích pohyboval mezi 26 - 27 tis. a v Československu kolem 38 - 39 tis. osob. Několik set politických vězňů bylo izolováno zejména ve věznicích Litoměřice a Ostrava a v nápravně výchovných ústavech (NVÚ) Mírov, Plzeň a Opava.

Počet zařízení v této době mírně kolísal. V českých zemích existovalo 9-11 věznic, v nichž se vykonávala vazba, 23 NVÚ pro výkon trestu odnětí svobody, zčásti s pobočkami, rozdělených do třech nápravně výchovných skupin (NVS) a tři NVÚ pro mladistvé. Podle údajů Charty 77 existovalo v roce 1975 v celém Československu 45 věznic a NVÚ (bez poboček).

O postupném zostřování poměrů a politizaci vězeňství svědčí oficiální obnovení agenturně operativní činnosti v roce 1974 v rámci odboru ochrany Správy SNV a v červnu 1978, bezprostředně po zveřejnění dokumentu č. 16 Charty 77 o československém vězeňství, zřízení samostatného oddělení vnitřní ochrany SNV, podléhajícího přímo náčelníkovi SNV. Ve stejném roce došlo k omezení výzkumných aktivit VÚP a koncem roku 1980 k jeho likvidaci.

Počátek 80. let byl ve znamení odstraňování posledních pozůstatků liberalizace českého vězeňství ze 60. let a pokusu o nastolení byrokratického přístupu v duchu neostalinismu. Z tohoto pohledu se jako určitý předěl jeví rok 1983, kdy byl jmenován novým náčelníkem správy SNV Jaroslav Konečný a krátce nato oddělení vnitřní ochrany povýšeno na samostatný odbor.

Ve druhé polovině 80. let se v českém vězeňství opět projevují protichůdné trendy. Na straně jedné se v trestní politice objevují snahy kriminalizovat činnost zastánců lidských práv a za použití policejních a justičních prostředků včetně vězeňství je izolovat a omezovat jejich vliv ve společnosti. Vedení SNV se snažilo v těchto intencích udržovat ve sboru přísnou disciplínu a odbornost nahradit ideologií. Na straně druhé silící veřejné mínění, ovlivněné mezinárodním vývojem i pokusy o vnitropolitické a ekonomické změny, apelovalo na odpovídající transformaci v podmínkách vězeňství.

Počet vězňů se přitom od roku 1982 do počátku roku 1988 udržoval v českých zemích mezi 28 - 29 tis. a v Československu těsně pod hranicí 43 tis. osob; teprve pak klesl zhruba o 4 tisíce. Snížil se i celkový počet politických vězňů, který podle oficiálních údajů z počátku roku 1989 činil 246 osob.

*PhDr. Dušan Janák Ph.D. a PhDr. Aleš Kýr*

#### *Literatura a prameny:*

- Fábry, A. a kol.: Vázenstvo na Slovensku. Generálne riaditeľstvo ZVJS SR. Bratislava 1996.  
Gruntorád, J., Uhl, P.: O československém vězeňství. Sborník Charty 77. Praha 1990.  
Janák, D.: Organizace a řízení československého vězeňství 1945-1955, in: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945-1955. Příloha časopisu České vězeňství č. 3/2001.  
Karlíček, J. a kol.: Věrní straně a lidu. Správa SNV ČSR. Praha 1980.  
Kýr, A.: Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955, in: Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955. Opava 2001.  
Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955. Opava 2002.  
Mastej, J. a kol.: Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR. Správa SNV ČSR. Praha 1988.  
Staněk, T.: Retribuční vězni v českých zemích 1945-1955. Opava 2002.  
SÚA Praha, f. SSNV, sv. 34/1,2,3 - Stavy vězňů v letech 1951-1966.  
Tamtéž, f. SSNV, sv. 6 – Dokument o organizačním vývoji československého vězeňství od roku 1948 do roku 1967.  
CA VS Praha, f. SSNV – Ročenky SNV ČSR z let 1971-1988.  
Tamtéž, f. SSNV – Informativní podklady pro náčelníka správy-tisková konference 29.11.1988.

*Ilustrační fotografie k článku Nástin československého vězeňství v letech 1948 – 1989*

Důlní práce odsouzeného z Nápravně pracovního tábora (NPT) Vlnařice (50. – 60. léta)



Promítání sovětských filmů odsouzeným v bývalé kapli věznice MV Praha – Pankrác (50. –60. léta)



Ruční broušení skla v NPT Valdice (50. – 60. léta)



Odsouzené ženy v NPT Pardubice (50.-60. léta)



Odborná výuka v Nápravně výchovném ústavu (NVÚ) pro mladistvé Opava (70. - 80. léta)



Protialkoholní léčba odsouzených v NVÚ Praha Pankrác(70.-80. léta)

*Úprava fotografií Eduard Vacek*



## **Přehled funkcionářů státní správy, odpovědných za vězeňství na území Čech, Moravy a Slezska v letech 1865 – 1918**

Uváděný přehled zahrnuje nejstarší období zestátněného vězeňství (po roce 1850) až do počátku 20. století. Císařským rozhodnutím ze dne 16. října 1865 a Ministerským nařízením ze dne 25.10.1865 (č. 109/1865 ř.z.) přešlo řízení vězeňství z působnosti tzv. státního ministerstva (působilo jako ministerstvo vnitra) na ministerstvo spravedlnosti (ministerstvo práv), jako jednoho ze čtyř ministerstev Rakouska-Uherska. Takto vymezená působnost trvala s drobnými úpravami až do jeho rozpadu a vzniku Československé republiky v roce 1918. Po roce 1867 tvořila ministerstva tzv. ministerskou radu, která rozhodovala sborově, tj. pro přijetí jednotlivých opatření se vyžadovala dohoda s ostatními ministry. Ministerstvo bylo řízeno ministrem, jenž osobně odpovídal za veškerá jednání, ostatní ministerští úředníci byli jen pomocníky a jejich stanoviskem nebyl ministr vázán. Ačkoliv ministři byli odpovědni především císaři, který je jmenoval a propouštěl, byli zároveň odpovědni i parlamentu za zákonnost císařových vládních aktů a za zákonnost svých správních opatření. Císař tedy nemohl vládnout bez ministrů, každý jeho akt potřeboval ke své platnosti příslušného ministra. Působnost rakouských ministerstev lze charakterizovat zejména vydáváním prováděcích předpisů (nařízení, rozkazů, služebních řádů a instrukcí) pro výkon služby zaměstnanců všech podřízených úřadů a orgánů a sestavováním rozpočtů pro příslušný resort. Funkci prostředníka mezi jednotlivými ministerstvy ve Vídni a příslušnou zemí vykonávalo zemské místodržitelství. V říjnu 1918 zemské místodržitelství v Čechách přešlo do pravomoci Národního výboru československého.

Rozsáhlá reorganizace rakouského soudnictví měla podstatný vliv i na vývoj rakouského vězeňství. K reformování vězeňského systému dochází na základě nových prováděcích předpisů a celosvětově prosazující se humanizace za účelem zajištění nových, účinnějších způsobů zacházení s vězni, ověřovaných během 19. století v Americe a některých státech západní Evropy. Ministr spravedlnosti byl zmocněn pověřit vrchním vedením a dozorem nad všemi trestními ústavami jednoho z úředníků ministerstva jako svého zástupce. Vyřizování veškerých záležitostí a celé činnosti, jež se týkala správy a dozoru nad trestními ústavami, bylo dále přeneseno do působnosti vrchních státních zástupců.

**1. prosince 1865 byl zřízen úřad generálního inspektora pro vězeňství. Stal se jím baron Anton v. Hye-Glunec, který tuto funkci vykonával do 30. června 1867. Po něm nebylo již místo obsazeno a ačkoliv tento úřad nebyl formálně zrušen, jeho agendu společně s ostatními záležitostmi vyřizoval na ministerstvu spravedlnosti vězeňský referát, který byl svěřen ministerskému radovi Vilému Pichsovi.**

Z úřední instrukce pro generálního inspektora je patrné úsilí vlády o základní reformu celého vězeňství. Řada výnosů a návrhů dokazují s jakou vážností a obdivuhodnými odbornými znalostmi přistoupil generální inspektor ke svému úkolu. Jedná se např. o výnos, týkající se vyučování, práce vězňů dále návrh na pořizování rakouské vězeňské statistiky z roku 1867; velký význam přikládal podpůrným spolkům pro propuštěné vězně. Další výnosy generálního inspektora se týkaly předkládání měsíčních výkazů o stavu trestanců v trestnicích, stavu zaměstnanců a sluhů nebo zakazu vydávat žadatelům zprávy o chování a zdravotním stavu trestanců. V období let 1865 až 1872 vznikla také celá řada ministerských výnosů. Lze uvést např. výnosy o vybavení propuštěných trestanců, dolnorakouském podpůrném fondu pro trestance, o zacházení s duševně nemocnými, politickými, židovskými a zpětilými trestanci (recidivisty), statistických výkazech nebo pracovním provozu trestnic, které byly ve státní režii. Dále to byly výnosy „o mrtvolách trestanců“, oděvu a prádla vyšetřovanců a trestanců, o peněžních náležitostech trestanců. Také zásluhou vězeňského referátu bylo po roce 1879 zajišťováno stravování trestanců ve vlastní režii státu, s čímž souviselo zřízení vězeňských kuchyní. Do té doby byla strava dodávána do trestnic ze soukromých vývařoven. Za další důležitá opatření lze uvést používání trestanců ke kultivačním pracím při regulaci vodních toků a zřízení oddělení pro mladistvé v nově postavené trestnici v Praze. Pro vývoj vězeňství byl velice důležitý zákon z r. 1867, který změnil četná ustanovení všeobecného trestního zákona, týkající se výkonu trestů a další předpisy s tím spojené a dále schválený zákon z r. 1872, jenž se týkal samovazby a zřizoval komise pro výkon trestů. Na jeho podkladě bylo zrekonstruováno nebo nově vystavěno

v Čechách tři trestnice pro výkon tohoto trestu: Kartouzy (1873), Plzeň (1878) a Praha (1889). Výnosy ministerstva spravedlnosti z tohoto období se např. týkaly stravování vězňů v soudních věznicích a trestnicích ve dnech půstů, uložených jim v rámci trestů, tělocviků trestanců v kobkách, zákazu šňupavého tabáku jako vedlejšího požitku, vydávání pracovních knížek propuštěným trestancům, odstranění práce pro soukromé zákazníky z trestnic, zacházení s politickými vězni, pořizování fotografií a rukopisů trestanců a povinného přeočkování vězňů ve všech trestnicích.

I když reforma vězeňství nebyla důsledně prosazena vzhledem k nárůstu vězňů i finančním potížím habsburské monarchie, souvisejících s průběhem první světové války, je třeba konstatovat, že uvedené reformy vytvořily podmínky k pronikání prvků moderního evropského vězeňství na území Čech, Moravy a Slezska. Moderní evropské vězeňství vycházelo z principů progresivního vězeňského systému, který akcentoval zvýhodňování vězňů se zřetelem na stupeň jejich kriminální narušenosti a dosažené nápravy. V tomto duchu se rozvíjelo vězeňství i po vzniku Československé republiky v roce 1918.

### ***Ministři a správci ministerstva spravedlnosti***

27.7.1865-27.6.1867

Emanuel v. KOMERS

27.6.1867-30.12.1867

Anton v. HYE – GLUNECK

30.12.1867-1.2.1870

Eduard HERBS

13.4.1870-4.2.1871

Adolf v. TSCHABUSCHNIGG

5.2.1871-26.10.1871

Karel HABĚTINEK

27.10.1871-22.11.1871

Georg v. MITIS (provizorně pověřen)

26.11.1871-12.8.1879

Julius v. GLASER

13.8.1879-25.6.1880

Karl v. STREMAJR

26.6.1880-13.1.1881

Moritz v. STREIT

14.1.1881-10.10.1888

Alois PRAŽÁK (jako správce ministerstva)

11.10.1888-19.6.1895

hr. Friedrich SCHÖNBORN

20.6.1895-30.9.1895

Karl v. KRALL-KRALLEMBERG (jako provizorní správce ministerstva)

2.10.1895-28.11.1897

hr. Johann GLEISPACH

30.11.1897-2.10.1899

Ignaz v. RUBER

2.10.1899-20.12.1899

Eduard v. KINDINGER

21.12.1899-18.1.1900

Ferdinand v. SCHROTT (jako správce ministerstva)

19.1.1900-15.10.1902

Alois v. SPENS-BODEN

16.10.1902-31.12.1904

E. v. KOERBER (jako správce ministerstva)

1.1.1905-15.11.1908

Franz KLEIN

15.11.1908-9.2.1909

Robert v. HOLZKNECHT (jako správce ministerstva)

10.2.1909-30.10.1916

Victor v. HOCHENBURGER

31.10.1916-20.12.1916

Franz KLEIN

20.12.1916-22.6.1917

Josef v. SCHENK

23.6.1917-25.10.1918

Hugo v. SCHAUER (jako správce ministerstva, od 25.7.1918 jako ministr)

25.10.1918-30.10.1918

Paul v. VITORELLI

*Alena Kafková*

*Literatura a prameny:*

Malý K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha 1991.

Čapka F.: Dějiny zemí koruny české v datech. Praha 1999.

Leitmaier V.: Rakouská nauka o vězeňství se zřetelem na cizozemské vězeňství. Vídeň 1890.

### **Pronikání KSČ do bezpečnostních struktur ČSR**

Po květnových událostech, zvláště po zdánlivě divokém odsunu Němců za hranice republiky a po zahájení retribučních procesů, které získaly jakýsi právní rámec, došlo k postupnému útlumu násilných excesů a projevů gestapismu. (Celková bilance retribuční činnosti činí 132 549 trestních oznámení, 713 rozsudků smrti, 741 rozsudků doživotí, 19 888 rozsudků k uvěznění na celkem 206 334 let.) Celá řada aktérů brutálního násilí však našla své další působiště ve státní správě. Umožnila to nově se formující sovětizovaná komunistická strana, která se ve své ideologii opírala o společenské násilí a postupně se připravovala na rozhodující úder proti zbytkům předválečné demokratické společnosti. Obsadila proto neprodleně důležitá silová ministerstva, kde mohla bez viditelného porušování zákona



budovat a soustřeďovat mocenské síly. Protože se mělo jednat o nelítostný zápas s ideovým a třídním nepřítelem, bylo potřeba shromáždit ověřené a oddané stoupence, kteří se již v minulosti osvědčili svou oddaností věci a svými násilnými postoji. Rekrutování těchto sil proto probíhalo z řad bývalých vězňů, kteří se vrátili z nacistických koncentračních táborů, kde zastávali privilegovaná postavení, ze spolupracovníků gestapa, kteří byli při přípravě retribučních procesů vytipováni jako vhodní spolupracovníci, dále z rozpuštěných jednotek československé armády, zvláště Obranného bezpečnostního zpravodajství (OBZ) a partyzánských oddílů.

Dostatečnou kvalifikací pro zařazení do specializovaných služeb státu bylo dřívější projevování tvrdých a nelítostných postojů, etická a mravní pokleslost a snadná manipulovatelnost. V některých případech byla vhodná také kriminální minulost vybraných osob, které pak byly ochotné smazat svoji dřívější vinu zvýšenou loajalitou vůči novým pánům. Postupné budování mocenských opěrných bodů Komunistické strany Československa (KSČ) bylo takticky rozpracováno do nejmenších podrobností. Proto bylo možné soustředit již před únorem 1948 seznamy nepřátel a těch, kteří měli být zneškodněni v postupných tzv. vlnách, podle své nebezpečnosti vůči záměrům, k moci se deroucí, KSČ. Také bolševizovaná Komunistická strana Sovětského svazu (KSSS) vyšla svým soudruhům v Československu vstříc tím, že do řídicích míst vyslala své četné poradce, kteří měli pomoci při převzetí moci. Poválečné politické dějiny Československa s nekonečnými parlamentními a politickými šarvátkami jasně ukazují, jak organizovaně a systematicky KSČ postupovala a jaké strategické metody používala před únorovým pučem. Poučné je rovněž i zkoumání atmosféry tehdejší politické scény, ze které lze vyvodit, v jak rozkladné, až patologické situaci se ocitla většina tehdejších zkorumpovaných politických stran, které nemohly vzdorovat dobře organizované KSČ, masivně podporované KSSS. Klima právní bezmoci a atmosféra teroru prolínaly celou společností.

První vnitrostraničké čistky začaly již po roce 1945 v lidové straně vyloučením poslankyně dr. Heleny Koželuhové. Důvod uvedl agrárník Stanislav Broj, že k vyloučení došlo na přímý zákrok předsedy strany Jana Šrámka, protože „Koželuhová svým psaním a vystupováním ve volební kampani rušila spolupráci lidové strany s komunisty“. Tuto situaci kladně komentoval poslanec za lidovou stranu, agent sekretariátu ÚV KSČ Josef Plojhar v klubu poslanců lidové strany.

Poválečná lůza, zdivočelá hrůzami války, nejprve vtrhla do uprázdněného území Sudet za účelem rabování. Na této činnosti se podílely nechvalně známé Revoluční gardy (RG), bývalí partyzáni, zbytky Svobodovy armády a lidé, kteří si z vnitrozemí přijeli vylepšit svoji životní úroveň. Na území Sudet i ve vnitrozemí se pohybovaly ozbrojené skupiny, které se svévolně ujímaly moci, terorizovaly civilní obyvatelstvo a dopouštěly se řady kriminálních činů. Své působení odůvodňovaly vyhledáváním členů bývalých nacistických organizací, kolaborantů a nepřátel národa za účelem jejich potrestání.

Již brzy po válce vznikaly na území Československa podivné bezpečnostní útvary s rozmanitými názvy: „Národní milice“, „Národní stráž bezpečnosti“, „Národní stráž“, „Občanská stráž“ nebo „Revoluční garda“, „Národní bezpečnostní stráž“ a „Národní bezpečnostní stráž pro Moravu a Slezsko“. Tvořily se za přímé pomoci Rudé armády, která jim poskytovala zbraně a střelivo. I když se vlastně jednalo o ozbrojené tlupy, jejich legitimita byla odvozována od následujících dokumentů: Směrnice moskevského vedení KSČ, Směrnice vedení Komunistické strany Slovenska (KSS), Provolání KSČ z dubna 1945, Provolání Národní fronty ze 17. dubna 1945, a také Provolání podzemní Ústřední rady odborů z 29. dubna 1945. Tyto dokumenty politicky odůvodnily potřebu bezpečnostního sboru složeného z „osvědčených bojovníků proti fašismu a osob z řad vojenských a partyzánských jednotek, vedených politiky KSČ.“ Komunistickým ministrem vnitra se stal Václav Nosek. KSČ se v prvé řadě soustředila na ministerstvo vnitra, zejména na jeho sekretariát, který řídil činnost národních výborů.

### **Revoluční gardy**

Revoluční gardy (RG) byly zakládány na výzvu Ústřední rady odborů (ÚRO) v závodech ve dnech Pražského květnového povstání. ÚRO trvala na jejich zachování, dokonce utvořila vojenský štáb RG, vydala výzvu k dalšímu budování RG s podrobnými pokyny. RG měly být podřízeny odborovým orgánům s cílem „hájit a rozvíjet základy revoluce“. Budování RG pod vedením ÚRO odpovídalo jejímu kritickému stanovisku k vládnímu programu, který neuspokojoval socialistické požadavky odborového vedení a radikální části dělníků. Ministr vnitra Václav Nosek však prosazoval

rozpuštění všech ozbrojených útvarů kromě armády a Sboru národní bezpečnosti (SNB), stejně jako Antonín Zápotocký, který byl koncem května 1945 zvolen předsedou ÚRO. Existence RG byla také kritizována nekomunistickými stranami, zvláště když mnohé jednotky, nasazené též ve sběrných střediscích pro sudetské Němce, drancovaly v pohraničí i ve vnitrozemí a terorizovaly i nevinné občany. Většina odborových funkcionářů však hájila RG jako „ozbrojenou pěst dělnické třídy“ k ochraně závodů. Ještě 23. května 1945 vydalo ÚRO směrnice pokračovat v dobudování RG na závodech. Dne 26. května 1945 však následoval rozkaz ministra vnitra, který činnost RG omezil: „Všechny útvary RG na území Čech v předmnichovských hranicích, které konají službu vnitřní bezpečnosti (strážní, pořádkovou, zatýkání a střežení osob) podřizují se s okamžitou platností Komisi pro vnitřní národní bezpečnost v Čechách při Zemském národním výboru v Praze.“ Po složitých jednáních s odborovými institucemi vydalo ministerstvo vnitra (MV) a ministerstvo národní obrany (MNO) dne 16. června 1945 nařízení, kterým se rozpouštěly všechny ozbrojené formace mimo armádu a SNB. ÚRO mělo nadále již jen právo budovat a řídit závodní milice k ochraně závodů.

Nábor do nově se tvořícího SNB probíhal od 6. do 10. června 1945. Při odvozech do Pohotovostního pluku 1 NB byli především preferováni příslušníci RG a tzv. „partyzáni“, kteří se jimi zpravidla stali účelově až na konci války. Velení RG upozorňovalo odvedence, že v poválečném Československu je očekává „ještě tvrdší boj na domácí frontě“. Podle tohoto hesla byl také prováděn selektivní výběr uchazečů. Z 8 000 zájemců bylo do Pohotovostního pluku 1 NB přijato pouhých 1600 mužů. Do SNB bylo celkově přijato 11 838 mužů. V červnu vydala ÚRO oběžník, ve kterém zrušila květnovou směrnici o vzniku RG. Některé ozbrojené skupiny se však nechtěly tomuto příkazu podřít a musely být proto odzbrojeny násilím.

### **Infiltrace KSČ do bezpečnostního aparátu**

Po únoru 1948 bylo z 53 vedoucích funkcionářů MV 23 členů KSČ. Komunisté měli převahu ve zpravodajských a státně bezpečnostních složkách, v pohraničních útvarech i jinde. V roce 1946 bezpečnostní komise ÚV KSČ zjistila, že „...místa bezpečnostních referentů jsou u Zemského národního výboru (ZNV) všechna a okresních národních výborů (ONV) z 95% v našich rukou, velitelská místa v SNB v zemském měřítku v zemích českých jsou rovněž v našich rukou... Vedení a zaměstnanci politického zpravodajství jsou z 90 % komunisté, po linii Státní bezpečnosti pracují na Moravě a ve Slezsku po většině komunisté a tu a tam sociální demokraté, v Čechách je ještě značný nepoměr v náš neprospěch, přesto bylo v poslední době učiněno mnoho, aby i Státní bezpečnost byla zbavena nespolehlivých lidí.“<sup>1</sup>

### **KSČ a formování bezpečnostních struktur**

Pohotovostní pluk 1 NB byl též známý pod krycím označením „útvary 9600“. Jeho dislokace byla v Praze na Smíchově a ve Vršovicích. Zpočátku mu velel škpt. Oldřich Kryštof s poručíky Miroslavem Dudou, Františkem Čermákem a Antonínem Paduchou, přičemž Miroslav Duda měl za sebou již mnohé krádeže v pohraničí. Uprostřed pluku byla jítřena revoluční atmosféra zejména prostřednictvím styčného důstojníka k ÚRO ppor. Jana Davida, jenž byl blízkým přítelem Evžena Erbana, který šířil informace, „že revoluce nebyla v květnu skončena“. Vzhledem k politické situaci, kdy byl pluk kritizován nekomunistickými politiky, došlo k jeho reorganizaci. Jeho stav dosáhl 6000 mužů. Pluk byl dále dislokován na tři pohraniční pluky (dva v Čechách, jeden na Moravě) a zvláštní strážní útvar pro uranové doly v Jáchymově. Pohraniční oddíly se pod záminkou, že trestají nacisty, dopustily nesčetných násilných činů, zejména na německém obyvatelstvu. Pohotovostní pluk a pohraniční jednotky SNB byly budovány jako elitní a kádrové útvary. Indoktrinaci zajišťovali tzv. „osvětoví důstojníci“, jak se říkalo politrukům. Parlamentní interpelace nedokázaly zabránit nekontrolovanému početnímu růstu SNB, ani zabránit špiclování a politické evidenci nekomunistů, sloužících v SNB. Hlavní pozornost KSČ však patřila zpravodajským službám. Zpravodajské služby si KSČ budovala nejen v resortu MV, ale také v resortu MNO a v ministerstvu informací. Dne 22. května 1945 byly zřízeny komise pro vnitřní bezpečnost, složené ze zástupců MV, ZNV, ÚRO, RG a bývalých partyzánů; dne 21. srpna téhož roku byly tyto komise zrušeny a jejich kompetence přešla na

<sup>1</sup> SÚA Praha, archiv ÚV KSČ, f. Komise II, sv. 49, a.j. 905

Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) při ZNV. Do bezpečnosti se prolínaly zájmy a konflikty nejrůznějších skupin ve vedení KSČ, zřizujících si svoje vlastní agentury. Do vývoje bezpečnostních složek však také zasáhly sovětské vlivy. Potvrzuje to i zpráva tzv. Pillerovy komise, která rezignovaně přiznává: „...nevíme vůbec o skupinách mimo tyto legální bezpečnostní útvary, které se zabývaly zpravodajskou činností“ (např. před příchodem do StB A. Keppert). Prvním šéfem Státní bezpečnosti (StB) na MV se stal Jindřich Veselý, komunista školený v Moskvě. Řízením pražského ZOB, zaměřeného proti nekomunistickým stranám, byl pověřen Emil Hršel, který byl ve dvacátých letech předsedou Komsomolu v Československu a v r. 1928 vystupoval v Moskvě jako „reprezentant mládeže“.

Státně bezpečnostní a zpravodajské služby byly v prvních letech odděleny. Na nižších stupních vznikly oblastní úřadovny a pobočky StB a podobnou strukturu oblastí a poboček měl rovněž ZOB - II. oddělení. Aparát zpravodajské služby byl vytvořen v září 1945 a navazoval na dřívější komisi pro vnitřní národní bezpečnost. V sektoru politického zpravodajství sloužili výhradně členové KSČ nebo loajální stoupenci její politiky. Tento sektor odhaloval činnost vnitřních nepřátelských sil, směřujících proti zájmům republiky, lidově demokratickému zřízení a pronikal do center, odkud byla tato aktivita organizována.

### Oddělení „F“

V létě 1946 bylo z podnětu Rudolfa Slánského a Karla Švába založeno při oblastní úřadovně StB v Praze tzv. „oddělení F“, sestavené ze spolehlivých členů KSČ. Mělo sloužit očistě bezpečnostního aparátu od kolaborantů, shromažďovalo materiál k retribučním procesům s bývalými podnikateli a plnilo další úkoly. Zaměstnanci tohoto oddělení docházeli na schůze nekomunistických stran, sledovali průběh diskuse a někdy tyto schůze přímo narušovali. Součinnost „oddělení F“ s evidenčním oddělením ÚV KSČ se nepodařilo utajit. V lednu 1948 prohlásil poslanec Kubát (soc. dem.) v Ústavodárném národním shromáždění, že „provokatérské komando F“ si chodí pravidelně pro rozkazy do ústředního sekretariátu ÚV KSČ.

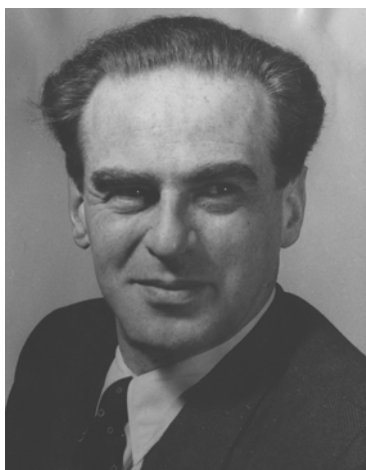
„Oddělení F“ se snažilo získat od uvězněných příslušníků gestapa a Sicherheitsdienstu (SD) poznatky o komunistickém odboji, zvláště o chování zatčených komunistů, o způsobech odhalení ilegálních organizací KSČ a o činnosti konfidentů a zrádců v jejich řadách. Na Švábův pokyn vyslyšeli Miroslav Pich-Tůma a Jaroslav Herda v r. 1947 ve vojenské věznici v Terezíně příslušníky bývalého protikomunistického oddělení gestapa. Podle interního dokumentu ÚV KSČ bylo účelem této činnosti mj. zabránit odpůrcům KSČ, aby v podmínkách vystupňovaného třídního boje neodhalili veřejnosti v KSČ zrádce nebo konfidenty gestapa nebo dokonce, aby si je nezavázali k další záškodnické činnosti. Jiným úkolem „oddělení F“ bylo získávat od uvězněných gestapáků výpovědi proti nekomunistickým politikům. Akce však byla prozrazena a musela být zastavena.<sup>2</sup> Utajená skupina (Miroslav Pich Tůma, Ladislav Mácha aj.) se soustředila na provokace, jejichž terčem byly nekomunistické strany.

Spojení mezi Emilem Hršelem a Janem Vodičkou, stejně jako mezi R. Slánským a K. Švábem nebylo náhodné. Poválečnou historii KSČ nelze dost dobře oddělit od vývoje bezpečnosti ve stejném časovém období. J. Vodička byl vedoucím evidenčního oddělení sekretariátu ÚV KSČ, jež založil R. Slánský začátkem roku 1946. Neschopného J. Vodičku vystřídal brzy K. Šváb, který z tohoto oddělení vybudoval zpravodajskou centrálu KSČ. Oddělení se zabývalo ostatními politickými stranami, hromadilo o nich informace a verbovalo z jejich řad důvěrníky, sledovalo činnost poslanců, generality, vysokého kléru a Kanceláře prezidenta republiky. Od dubna 1946 do dubna 1947 zaregistrovalo, vytěžilo a archivovalo toto oddělení, jež mělo sice jen devět zaměstnanců, avšak velký okruh externistů, přes 10 000 různých zpráv. Jako zdrojů využívalo i informací z MV a jeho orgánů, z 2. a 5. oddělení hlavního štábu armády, ministerstva zahraničních věcí a ministerstva informací. Jen během roku 1946 vydalo 22 čísel situačního bulletinu pro nejvyšší stranické vedení.

<sup>2</sup> SÚA Praha, archiv ÚV KSČ, f. Komise II, sv.49, a.j. 905



Jaroslav Herda



Rudolf Slánský



Jindřich Veselý

Tato činnost započala zřejmě již během II. světové války. Bruno Köhler, jedna z klíčových postav dějin teroru v poválečném Československu, kvalifikovaný odborník na podvratnou práci, vyškolený v Moskvě oznámil v Moskvě už v létě 1945, že si KSČ buduje agentury v ostatních politických stranách. M. Pich Tůma, rovněž absolvent Mezinárodní leninské školy (jež za války sídlila v Kušnarenkově u Ufy, kde byli též vyškoleni Rudolf Vetiška, Rudolf Peschl, Augustin Schramm a Rudolf Procházka) dostal od dr. Štěpána Plačka z MV rozkaz zřídit síť v nekomunistických stranách, podle všeho nezávisle na síti evidenčního oddělení ÚV KSČ. Krátce před únorem 1948 byl vydán příkaz pořádit seznam hlavních protivníků, následovaný pak lapidárním „obezglavit“. Vysoký důstojník SNB promluvil naprosto srozumitelně, když řekl: „Byl nám vyčítán gestapismus. Ano, soudruzi, tady bude gestapismus. Postihne ty, kdo nás z něho obviňovali. Nebudeme to my, kdo bude potit krev.“

*Pokračování*  
*Eduard Vacek*

### **Stručná charakteristika některých pracovníků Stb a 5. oddělení ministerstva národní obrany hlavního štábu**

#### **Jindřich Veselý**

V roce 1948 se stal prvním velitelem Stb a tuto funkci vykonával do roku 1950. Od roku 1949 byl členem ÚV KSČ, později byl jmenován velvyslancem v Bulharsku, a poté vedoucím Historického ústavu KSČ. Před druhou světovou válkou měl kontakty s ÚV Komunistické strany Německa (KSN) a organizací Rudá pomoc, později přejmenovanou na Solidarita, které měly sídlo v Československu; J. Veselý byl jedním z organizátorů Rudé pomoci. Do těchto organizací se podařilo proniknout agentům gestapa i SD. Tito agenti navazovali kontakty s emigrantskou KSN i se členy aparátu KSČ. V roce 1958 tuto skutečnost potvrdil pracovníkům čs. rozvědné služby i sám J. Veselý. Jeden z jeho německých klientů - uprchlíků se po roce 1939 stal zaměstnancem gestapa. Když dne 15. března 1939 si J. Veselý přišel pro cestovní pas na policejní ředitelství, které však již bylo obsazeno Němci, gestapák, kterého znal jako příslušníka Rudé pomoci, jej srdečně pozdravil slovy: „Nazdar Jindro, jak se máš?“ (potvrzeno také agentem gestapa generálem Bohuslavem Molnárem). J. Veselý byl rovněž agentem sovětské rozvědky (NKVD).



Miroslav Pich - Tůma



Karel Šváb



Bedřich Reicin

V roce 1964 zřejmě spáchal sebevraždu v důsledku „Akce Karel“. Vše začalo údajnou schůzkou s přáteli. Za pár hodin jej našli mrtvého pod okny tehdejší Ústřední školy MV v Hybernské ulici; prý vyskočil z okna. V kapse obleku měl zalepený dopis, který se však během vyšetřování ztratil. Ve skutečnosti se ho zmocnilo branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ. V případě smrti J. Veselého se na verzi sebevraždy příliš nevěřilo. Už v roce 1949 byl na něho spáchán pokus o atentát neznámými pachateli a byl zasažen několika kulkami. V roce 1964 byl patrně jediným žijícím svědkem smrti Jana Masaryka. Podle svědectví Ivo Miléna z roku 1952, bývalého zástupce velitele StB, kontroloval J. Veselý chemickou laboratoř StB, kde se vyvíjely drogy a smrtící chemické směsi. Výzkum drog a jedů byl testován podle těchto svědectví na vězňích.

### **Miroslav Pich-Tůma**

Jedná se o osobu, která používala při vyšetřování nejsurovější metody a figurovala ve většině případů, kdy došlo ze strany orgánů StB k páchání násilné trestné činnosti. Pro svoji zcela bezohlednou povahu a zřejmě i pro nejasnou minulost byl M. Pich-Tůma využíván v akcích jako přímý vykonavatel.

Za války byl vycvičen ve zvláštním středisku pro partyzánský boj v SSSR. Dne 26. 10. 1944 byl ve skupině A. V. Fomina, mjr. Rudé armády, vysazen v Protektorátu Čechy a Morava jako parašutista a stal se politickým komisařem v partyzánské jednotce, která působila v prostoru Čáslav a Žďár nad Sázavou. Je určité podezření, které nebylo nikdy vyvráceno, ale ani jednoznačně potvrzeno, že jeho zaviněním se podařilo Němcům zlikvidovat štáb partyzánské jednotky, ve které působil. Po válce zastával významné politické funkce, navázal a udržoval spojení s takovými funkcionáři KSČ, jako byli R. Slánský, Osvald Závodský, J. Veselý, K. Šváb a další. V souvislosti se stíháním těchto osob byl také sám v únoru 1951 zatčen a za některé své skutky odsouzen.

M. Pich-Tůma je odpovědný za dohodu mezi ministerstvem spravedlnosti – velitelstvím Sboru vězeňské stráže (SVS) a 6. sektorem ministerstva národní bezpečnosti (MNB) „O spolupráci ve věcech agenturně – operativních“ ze dne 10. ledna 1951.<sup>3</sup> Podle této dohody je agentura „očima a ušima“ vězeňského ústavu, které musí zachycovat všechny nedostatky a klady, aby velitelství SVS mohlo svoji práci stále zdokonalovat.

### **Karel Šváb**

Nejasná je jeho činnost za války, zejména v koncentračním táboře Buchenwald. Po osvobození nastoupil do evidenčního oddělení ÚV KSČ vedeného poslancem J. Vodičkou, kde jedním

<sup>3</sup> SÚA Praha, f. SSNV, sv.8

z jeho hlavních úkolů bylo shromažďování materiálů k jednotlivým členům KSČ. Později se stal vedoucím tohoto oddělení, kde pracoval společně s O. Závodským.

Jako vedoucí oddělení byl členem tzv. „bezpečnostní komise“, řízené poslancem J. Vodičkou. Později sám zřídil vlastní zpravodajskou komisi, k řešení základních otázek souvisejících se zpravodajskou službou, jejímiž členy byli J. Veselý, Zdeněk Toman, E. Hršel, dr. Štěpán Plaček, plk. B. Reicin a plk. Štefan Hanus.

Díky této funkci zasahoval do vyšetřování činnosti pracovníků i agentů SD a gestapa. Přímou řídit problematiku, související s vyhotovením seznamu konfidentů těchto organizací, přičemž údajně měl nařídít mjr. Bedřichu Pokornému, aby ze seznamu bylo vyškrtnuto 1300 osob. V roce 1949 přešel přímo na ministerstvo vnitra, kde až do svého zatčení v lednu 1951 zastával funkci náměstka ministra. Byl odsouzen v procesu s R. Slánským a spol. dne 3. 12. 1952 popraven.

### **Bedřich Reicin**

Byl předválečným členem KSČ a na počátku okupace byl vyslýchán opakovaně gestapem. Přesto mu bylo umožněno vycestovat do Šanghaje, avšak cestu přerušil v Sovětském svazu (SSSR). Po ustavení 1. čs. samostatné brigády v SSSR v roce 1943 se stal osvětovým důstojníkem. Dnem 1. 1. 1945 byl jmenován náčelníkem OBZ a tuto funkci vykonával i po válce až do doby, kdy byl jmenován náměstkem ministra národní obrany pro věci kádrové.

Podle údajů spolupracovníků byl velmi inteligentní, ambiciózní, ale zcela bezzásadový. Po roce 1948 vytvořil z 5. oddělení MNO hlavního štábu orgán, který své těžiště práce přesunul do provádění provokací vůči příslušníkům důstojnického sboru ČSLA. Sám nařizoval provádění nezákonných metod, používání fyzického a psychického násilí vůči zatčeným a konečně pak i vypracovávání vykonstruovaných trestních oznámení. Někteří důstojníci ČSLA byli pak odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody, či dokonce popraveni, zřejmě jen proto, že mu překáželi v cestě za kariérou. Na jeho rozkaz tak byli postiženi: gen. Heliodor Píka, gen. RNDr. Karel Janoušek, gen. Karel Kultvašer, pplk. František Skokan, mjr. Jan Drk a další. V únoru 1951 byl v důsledku rivality s A. Čepičkou zatčen a v procesu s R. Slánským a spol. a dne 3. 12. 1952 popraven.

### **JUDr. Karel Vaš**

Nastoupil dne 1. 1. 1945 do 1. čs. samostatné brigády v SSSR a po krátké době byl zařazen do funkce zástupce náčelníka OBZ, jímž byl v té době B. Reicin.

V OBZ (5. oddělení MNO hlavního štábu) setrval do roku 1948, kdy se stal prokurátorem Státní prokuratury v Praze. Zde pracoval jen do poloviny roku 1949 a poté vykonával různé funkce v justici až do března 1951, kdy byl z činné služby propuštěn.

V době své činnosti v OBZ byl znám tím, že zpravidla bez odmlouvání vyhověl jakýmkoliv pokynům a příkazům B. Reicina, i když věděl, že jsou nezákonné a jejich splněním dojde k odsouzení osob, které se trestné činnosti nedopustily.

V roce 1951 byl zatčen a za svoji činnost v 5. oddělení MNO hlavního štábu, jakož i za účast na vraždě Emila de Beckera (belgického státního příslušníka), odsouzen rozsudkem Nejvyššího soudu – vojenského kolegia k trestu odnětí svobody na doživotí. Později byl rehabilitován. Dne 15. 1. 2002 potvrdil Vrchní soud v Praze, že se K. Vaš prokazatelně podílel na vykonstruovaném procesu s gen. H. Píkou, avšak zastavil trestní stíhání z důvodu promlčení.<sup>4</sup>

### **JUDr. Juraj Vieska**

Původně byl zařazen na 5. oddělení MNO hlavního štábu jako „poradce“ B. Reicina. Později vykonával funkci prokurátora Státní prokuratury v Praze a nakonec i funkci náměstka státního prokurátora. Mezi jeho „případy“ je nutno vzpomenout JUDr. Miladu Horákovou a spol., mjr. Jaromíra Nechanského a spol., pplk. Siegery-Soka a spol., gen. K. Kultvašra a spol. a další.

---

<sup>4</sup> Kedroň, R. a Navara, L.: Vražda generály Píky zůstala bez trestu. In: Mladá Fronta Dnes ze dne 16. 1. 2002, str.2.



V roce 1953 byl odsouzen rozsudkem Nejvyššího soudu – vojenského kolegia pro zločin sabotáže podle § 37 zák. č.231/1948 Sb., který byl spatřován v používání nezákonných metod v průběhu trestního řízení, k trestu odnětí svobody v trvání 7 let a dalším trestům.



JUDr.Karel Vaš

JUDr.Juraj Vieska

Ladislav Kopřiva

### Ladislav Kopřiva

Od roku 1921 byl členem KSČ a v letech 1936 – 1938 členem ÚV KSČ. Jako poslanec Národního shromáždění (NS) působil v letech 1935 – 38. V roce 1939 padl do rukou nacistů a byl vězněn v nacistickém koncentračním táboře Dachau až do roku 1945. Po osvobození pracoval z pověření KSČ jako předseda ZNV, předseda Svazu osvobozených politických vězňů a od jara 1948 jako předseda Svazu bojovníků za svobodu. Až do X. sjezdu KSČ v květnu 1954 byl členem ÚV KSČ a jeho předsednictva. V letech 1948-54 byl rovněž poslancem NS. Po IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 se stal vedoucím kádrového oddělení ÚV KSČ a zástupcem generálního tajemníka ÚV KSČ. Od 23. května 1950 do 23. ledna 1952 stál v čele bezpečnostního aparátu jako ministr národní bezpečnosti (NB). V této funkci nesl přímou odpovědnost za policejní zvůli a vykonstruované politické procesy začátkem 50. let. Jako vedoucí kádrového oddělení ÚV KSČ se značně exponoval při hledání tzv. vnitřního nepřítele ve straně. Byl ve stálém styku s generálním tajemníkem ÚV KSČ Rudolfem Slánským a činil rozhodnutí, která vedla k neoprávněným zákrokům proti čs. občanům. Podléhal vlivu sovětských bezpečnostních poradců, jejichž podněty přejímal a aktivně rozvíjel.

V zimě 1950 dal zřídit zvláštní tajné oddělení s určením, aby jeho pracovníci zpracovali písemné materiály dodané komisí stranické kontroly. Na základě těchto materiálů, které se pro krátkost doby a množství poznatků nemohly prověřit, nařídil zatčení mnoha osob, jež potom byly neoprávněně odsouzeny. Zatčení se realizovala pouze ústně, bez zákonných podkladů a část takto zatčených musela být již v roce 1953 bez soudu propuštěna. Osobně zodpovídal za tzv. „Akci Koloděje“, která vznikla z jeho příkazu a kde byli vyšetřováni vyslýcháni drastickými metodami a nuceni k doznání. K jeho metodám později vypovídal před vyšetřovací komisí ÚV KSČ i Bohumil Doubek<sup>5</sup> a další příslušníci StB. Souhlasil také s tím, aby byli na návrh sovětských poradců přijati zpět do StB pracovníci, kteří byli pro používání násilných metod již jednou propuštěni (Pravoslav Janoušek, dr. V. Mudra). Tito pak vyšetřovali zatčené funkcionáře StB, kteří svého času rozhodovali o jejich propuštění (J. Pavla, O. Závodského).<sup>6</sup>

V roce 1963 byl v souvislosti s polovičitými pokusy o „nápravu křivd“ vyloučen z KSČ. Měl být údajně agentem gestapa a působil na úseku komunistické ilegality a později v koncentračním táboře v Dachau. Jeho manželka prý patřila ke zdravotní službě SS. Tato skutečnost byla na MV známa a nikdo z toho nedělal tajemství. Ministr vnitra R. Barák o tom mluvil podle očitých svědků v

<sup>5</sup> SÚA Praha, archiv ÚV KSČ, f. Komise II.

<sup>6</sup>Tamtéž, a.j. 70, 72



roce 1957 na schůzi stranické organizace. Prohlásil, že „...nikomu na vnitru nedovolí, aby proti němu pracoval a že příklad Kopřivy se nebude opakovat“. Kopřiva údajně ve své funkci ministra a předsedy ZNV v Čechách, nedělal nic jiného, než četl protokoly bývalých příslušníků gestapa a stále čekal, kde se objeví jeho jméno. Proto měl také zájem na rychlém dokončení případů vyšetřovaných gestapáků a jejich okamžitou popravu.

*Eduard Vacek*

Literatura :

August, F.: Ve znamení temna, Praha 2001.

Frolík, J.: Špión vypovídá, Praha 1990.

Hanzlík, F. a Pospíšil, J.: Soumrak demokracie, Vizovice 2000.

Havlík, T. a Fenik, J.: Trestná činnost příslušníků některých represivních orgánů v 50. letech, in: časopis Prokuratura, č.3 - 4/1992.

Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí, Praha 1990.

Kaplan, K.: Nebezpečná bezpečnost, Brno, 1999.

Kaplan, K. a Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2001.

Kratochvíl, A.: Žaluji, Díl I, Praha 1990.

Radosta, P.: Protikomunistický odboj, Praha 1993.

### **Rozpis vězeňských potravinových dávek v období mezi světovými válkami.**

Rozpis potravinových dávek, které bylo dovoleno užívat k přípravě jídel povolených v československých vězeňských zařízeních v období před druhou světovou válkou pro zdravé a nemocné vězně, byl vydáván pod názvem: „*Výměrka potravin pro zdravé trestance či vyšetřovance v trestnicích, polepšovacích ústavech a věznicích sborových soudů I. stolice / krajských soudů*“.

Pro poskytnutí informace o stavu stravování v československých věznicích v mezidobí mezi světovými válkami, s vědomím odlišností závisejících zvláště na hospodářské situaci a na dalších vlivech vyplývajících z dosažené úrovně vězeňství ve státě, budeme věnovat pozornost přepisu dokumentu č. 8261/31.

Původní strojopis, z něhož bylo čerpáno, obsahoval rukou vpisované výpočty dávek a cen, jeho okraje nesly známky častého užívání, projevivšího se nejen ohmatanými a porušenými okraji všech sedmi stránek. Třeba podotknout, že formát tehdy používaných stránek papíru byl odlišný od dnešních zvyklostí a činil 340 mm x 210 mm. Zmíněný strojopis byl – podle četných skvrn - používán nejspíše přímo ve vězeňské kuchyni, než ve správní kanceláři věznice, kde bylo vypočítáváno množství jednotlivých surovin potřebných k vydání ke kuchyňskému zpracování.

Zmíněné informace byly získány již v roce 1992, tedy krátce po založení KDH VS ČR, poté, kdy jsem navázal osobní přátelství s dnes již zesnulým úředníkem pankrácké věznice, který v ní působil jak v letech prvé republiky, tak ještě krátce po roce 1948. Pro značné množství dalších informací, pokládaných v prvních letech existence KDH VS ČR za důležitější, mohly být tehdy získané údaje zpracovány až po více než jednom desetiletí po začátku mého působení v KDH VS ČR.

Výčet dávek používaných potravin k přípravě jednotlivých jídel pro vězně, rozepsaných na množství jedné porce, byl natolik detailní, že umožnil nejen získat základní informace o stravování vězňů, ale navíc dává možnost i těm, kteří by snad o to měli zájem a měli by být jen nevelké zkušenosti s vařením, připravit si sami nefalšovanou prvorepublikovou vězeňskou stravu, uvedenou v seznamu jídel, jejichž uvaření nebo příprava byla v našich vězeňských zařízeních „Výměrkou potravin“ úředně povolena.

Zvláště údaje „Výměrky“ vydané v roce 1931, umožňují dobře posoudit kvalitu i kvantitu vězňům podávané stravy. Neboť byly vydány v době, kdy již mnohé evropské státy – včetně Československa – prožívaly hlubokou hospodářskou krizi, navozující všeobecné uplatňování krizových úsporných opatření i ve státní správě. Uvedené stravovací normy tedy již mají zřejmě úsporný charakter a budou se spíše blížit k minimálním hodnotám, které kdy byly ve zmíněném období v našich vězeňských zařízeních užívány.



Ústavní kuchyně věznice Plzeň – Bory

Z výčtu surovin pro přípravu stravy pro zdravé vězně, zvláště pak pokud šlo o její biologickou hodnotu, je zřejmé, že kolísala především v závislosti na sezónní dostupnosti některých potravin a na délce jejich možné skladovatelnosti. Nejvyšší podíl činily dieteticky vhodné obiloviny a i dostatek druhů zelenin, které byly ve větším rozsahu pěstovány na vlastních pozemcích zvláště větších věznic a využívány pravidelně, při vynaložení velice nízkých nákladů na jejich kultivaci, v kuchyních věznic.

Bezproblémový zavedený přísun čerstvé zeleniny napomáhal udržovat dobrý zdravotní stav vězňů.

Zvláště pokud se jedná o množství vězňům poskytovaných potravin, je možno usuzovat, že bylo dostačující, neboť stížnosti vězňů se týkaly především kvality jídla. Vězni měli možnost získávat potraviny jak z vlastních zdrojů, tak i přijímat peníze k jejich koupi od příbuzných nebo od různých organizací.

Na množství potravy si nestěžovali ani političtí vězni, kterým byl přiznán statut státních vězňů ani ti, kteří vykonávali tresty na svobodě v roce 1921, kdy se komunisté snažili vyvolat pobouření vězňů i veřejnosti zprávou neznámého dopisovatele komunistického tisku o podání vězeňského jídla, připraveného prý ze zkaženého kysaného zelí.

Podobně v roce 1931, kdy vzniklo v pankrácké věznici údajné pobouření vězňů, kterým bylo podle rozsáhle presentovaných zpráv v komunistickém tisku podáno k obědu prý zkažené kyselé zelí, nevyplynuly z dochovaných protokolárních výpovědí vězňů, že by zároveň bylo kritizováno nedostatečné množství jídla.

Z protokolů rovněž vyplývá, že jídlo vařené pro vězně bylo ochutnáváno pověřenými úředníky správy věznice, bylo kontrolováno lékařem, přičemž táž strava byla poskytována i některým zaměstnancům věznice.

Z hlediska biologické hodnoty vězeňské stravy vězni získávali bílkoviny takřka výhradně ve formě rostlinných bílkovin pocházejících ze semen hrachu, čočky, fazolí, bobů a dokonce i pelušky, zřejmě uměle odhořčené nebo z nových šlechtění, postrádajících již nepříjemně hořké látky. Na porci bylo počítáno se 100 g až 210 g luštěnin, pokud obsahoval pokrm hrách spolu s kroupami nebo boby s rýží, klesala hmotnost užitých luštěnin na 100 g až 140 g. Kombinace luštěnin s rýží, kroupami, nebo kedlubnami, kyselým zelím, hlávkovým salátem nebo podávání luštěninového salátu jako hlavního jídla jsou pro nás jistě zcela neobvyklé, ovšem z dietetického hlediska mají svou opodstatněnost.

Bílkovin živočišného původu byl však zřejmý nedostatek, zvláště vezmeme – li navíc ještě v úvahu, že rostlinné bílkoviny neposkytují všechny esenciální aminokyseliny potřebné k zachování dobrého zdravotního stavu nebo jich obsahují jen nedostačující množství. Část bílkovin byla hrazena v menší míře i užíváním ovesných vloček – tehdy zvaných ovesná rýže – které byly přidávány do hovězí polévky. Konečně tato polévka se 140g masa, haše s 80g masa a hovězí guláš se 140g masa na jednu porci byly jedinými jídly, jejichž součástí bylo maso. Mimo to mohli vězni dostat jednotlivé pokrmy připravené ze 100g krve, 70g drštek nebo z 30g jater.

Nejvíce kalorické tuky nebyly ve „Výměrc“ nijak blíže specifikovány. Jejich obsah v jednotlivých porcích jídla se skrýval jen pod jmény sádlo nebo tuky bez udaného obsahu vody, pokud bylo snad užíváno máslo. Jejich hmotnost na 1 porci byla povolena od 6g u zeleninových jídel až po 12 g u kaší a knedlíků se zelím.

Podstatnou složkou vězeňské stravy byly ovšem sacharidy, které zvláště na začátku pracovního dne byly poskytovány vězňům ve formě 20 až 25g cukru nebo 20g sladu nebo prostřednictvím 25g mouky v zapražené polévce mimo poskytované porce chleba.

Polévky vyvařované ve vězeňských zařízeních obsahovaly obvykle 15g mouky, 240g bramborů nečištěných, tedy před oškrábáním, přídavek 30g krup, jahel, prosa, ovesné rýže, 20g nudlí nebo sucharů, 25g krupice nebo rýže. Součástí příkrmů bylo 500 až 800g bramborů /vážených v nečistém stavu/. Dávky 500g bramborů byly doplňovány zeleninou. Plná dávka 840g bramborů připadla na přípravu bramborové kaše, brambor na kyselo nebo bramborového guláše a bramborového salátu.

V jídelničce převažovala obecně jídla s vyšším obsahem sacharidů. Mezi ně patřila jídla s rýží /100 až 140g/ a dalšími obilovinami a nepříliš využívané, zřejmě dražší těstoviny. Jídlem, které ještě dlouho po skončení druhé světové války děsilo zvláště vojáky bojující na italské frontě, byla polenta připravovaná z kukuřičné krupice /140g/, která mohla být buď oslazená 10 g cukru nebo ochucena smaženou cibulí nebo 15g sýra.

Naopak značné oblíbené se těšily buchtý s tvarohem nebo marmeládou, k jejichž výrobě bylo na 1 porci povoleno užití 175g mouky. Nelze samozřejmě opominout knedlíky podávané bez masa buď jen maštěné sádlem nebo se sladkým nebo kysaným zelím, případně jednou ze sedmi omáček. V případě ovocných knedlíků měl vězeň nárok celkem na 6 švestek nebo na 18 třešní v dodané porci.

V kategorii jídel s převahou sacharidů, mimo polenty, se objevují dvě gurmánské speciality. Jednak neznámá „mrvánka“ z 1g papriky, 10g soli, 8g tuku a 8g cibule, což mohlo být přilepšení dodávané s kašemi, které mohl vězeň obdržet plných 160g. A pak „holé slíže“ z mouky, soli a tuku asi podobné nokům. Porce houskových knedlíků připravená ze 175g mouky vyšla věznicí zřejmě na 2,16 Kč, jak je rukou připsáno k receptuře.

Pečivo bylo pečeno ze 180g směsi bílé a tmavé mouky zastoupených stejnými podíly.

Důležitou složkou stravy zvyšující biologickou hodnotu podávané vězeňské stravy a podporující dobrý zdravotní stav vězeňské populace byla zelenina, obsahující nejen sacharidy, ale i minerální soli a dnes dieteticky značně ceněnou vlákninu. Její plný dostatek dokumentují nejen dochované záznamy o rozloze obdělávaných polních a zahradních ploch v blízkosti vězeňských budov, ale i dochované fotografie z prostředí prvorepublikových věznic.



Ústavní pekárna a mechanizovaná linka pro umývání nádobí ve věznicí Plzeň-Bory

Pouze tři z jedenácti receptur ve věznicích vyvařovaných polévek neobsahovaly alespoň pětigramový přídavek zeleniny. K přípravě pokrmů byly využívány především dobře skladovatelné druhy zelenin spolehlivé svým výnosem jako zelí, kapusta, mrkev, cibule, česnek, fazole, kopr, ale i okurky, rajčata a díky možnosti vynaložit dostatek ruční práce i kedlubny. Ve směsi se v pokrmech užívala mrkev, dýně, tuřín, vodnice, špenát a dokonce i žlutá řepa, červená řepa, hlávkový salát, který byl podáván jako „celojídlo“ v množství 400g se solí a octem. Pokud sloužil za přílohu k hlavnímu jídlu, bylo jej jen poloviční množství. Zeleniny se upravovaly většinou v dušeném stavu zahuštěné jíškou i v kombinaci jednotlivých zelenin a brambor. Na 1 porci mělo být využito 300g až 600g nečištěné zeleniny.

Zbývá se ještě zmínit o pochutinách, které byly využívány poměrně velmi často k chuťovému vylepšení jinak dosti fádni vězeňské stravy. Může překvapit, že bylo dosti využíváno koření, byť i

v malých dávkách a u jídel, které tím mohly nabýt nevšední chuti. Využity byly chuťové vlastnosti kmínu, majoránky, papriky, bobkového listu, černého koření, hřebíčku, tymiánu a skořice v množstvích 0,04 g až 0,2 g, při užití hub 15 g na porci jídla. Mimo to bylo povoleno přidávat do polévek 15 kapek „koření Maggi“ do jedné porce, přičemž se 25 kapek zmíněného koření rovnalo povolenému 1g koření bez uvedení druhu. Pokud jde o obsah kuchyňské soli v recepturách, šetřilo se i na této součásti podávaných pokrmů.

Za své peníze nebo za peníze předané vězni příbuznými nebo i různými organizacemi si mohl vězeň koupit povolené potraviny ve stanoveném maximálním množství, ale i nápoje, včetně těch, které obsahovaly mírné množství alkoholu.

Značným nedostatkem, pokud jde o složení stravy, byl nedostatek mléka a mléčných výrobků. Jen ojediněle, u bramborové a krupicové kaše, koprové omáčky a bílé kávy, bylo možno užít mléka v množství 0,06 l až 0,35 l. Pokud byly do bramborové kaše přidány kroupy, nebyl povolen přídavek mléka. Předpis na těsto k přípravě buchet umožňuje užití 0,05 l mléka, v zimním období, místo nedostatkových vajec, jichž připadlo čtvrtina vejce na porci. Do těsta na knedlíky nebylo mléko přidáváno vůbec. Sýr byl přidáván k polentě v hmotnosti 15 g. V neděli a ve svátek mohlo být vydáno k večeři buď 70 g sýra nebo tvarohu. Zmíněné údaje dosvědčují zcela nedostačující množství mléčných bílkovin a tuku ve vězeňské stravě, přičemž je patrná i snaha po náhradě mléka jinými potravinami.

### **K snídani mohl vězeň dostat jednu z pěti možností danou stravovací normou:**

Černá káva, právě tak jako bílá káva, mohla být jednak kvalitnější nebo obyčejná náhražková. Další možností mohla být „polévka čistá zapražená“. „Náhražkové kávy“ pak obsahovaly 6 g živin kávy zn. „Dormila“ nebo „Enrila“. Půl litru černé kávy bylo přislazeno jen 25 g cukru. Nutno připomenout, že obě černé kávy neobsahovaly přídavek ani jediného semletého zrna kávovníku arabského nebo jiných druhů kávovníku, bez nichž si dnes mnozí nedovedou černou kávu představit.

Náhražková bílá káva byla vylepšena tím, že na 0,4 litru vody obsahovala 0,1 l mléka a pak jen 20g cukru.

Naproti tomu černá káva sladová byla vařena z 20g sladu, z 25g cukru a 3g cikorie. Receptura na bílou sladovou kávu předpisuje sice jen 20g cukru, stejné množství cikorie a sladu a 0,1 l mléka. Obsah cikorie vyráběné z čekanky obecné měl významný dietetický účinek ceněný zvláště při poruchách trávení, při zhoršené funkci jater, žlučníku a při „vředovitosti“. Dále je známo, že pití obilné kávy s přídavkem čekanky umožňovalo další požívání jednotvárné a nevýrazné stravy bez významnějších projevů nechutenství, čehož využívali v minulých stoletích především námezdně pracující a horníci, odkázaní na nepravidelnou a hlavně málo pestrou stravu, kterou si donášeli pravidelně z domovů.

Večeř byl podáván tzv. „hutný příkrm“ v dávce 0,5 l bez přílohy s chlebem. Výjimečně v neděli a ve svátek mohli vězni dostat 100g studeného hašé nebo stejně hmotnou porci salámu, případně 70g slaniny, sýra nebo tvarohu s chlebem.

Základní dávka chleba obnášela 400g, housky vážily po 48g. Příprava většiny pokrmů byla tak jednoduchá, že jejich příprava by nebyla neřešitelným problémem ani pro toho, kdo neumí vařit a chtěl by si sám připravit nefalšovanou „prvorepublikovou vězeňskou stravu“.

Pro zajímavost uvedu seznam potřebných surovin na přípravu pravého „vězeňského guláše“ podle č.j. 8261/31: 140g masa, 10g mouky, 6g tuku, 8g soli, 4g cibule, 0,1 g koření, 0,3 g papriky. Méně oblíbený vězeňský bramborový guláš byl připravován z týchž surovin, ovšem chybělo maso, které bylo nahrazeno 840g bramborů a 8g cibule, chybělo i koření, bylo však o 2g více soli.

Nakonec ještě alespoň úsporné sladké jídlo: 40g povidel, 2 g cukru, 0,02g skořice, 0,02g hřebíčku a pochopitelně i voda. K tomu mohly být podávány tzv. „holé slíže“, tedy vařený výrobek z 175g mouky vhodné k vaření a 8g soli. Pokud se nevařila zmíněná omáčka, byl povolen na slíže přídavek 10 g tuku.

### **Seznam jídel uvedených ve „Výměrce“ pro rok 1931:**

Polévky:

Zapražená s brambory a houbami,

Zapražená s luštěninami  
Zapražená s mlýnským výrobkem,  
Česneková s chlebem  
Dršťková,  
Hovězí  
Chlebová,  
Játrová s přísadou  
Rajská s rýží,  
Zelná  
Z kostí

Příkrmy:  
Haše s bramborem  
Haše s rýží  
Hovězí guláš  
Krev s kroupami  
Brambory na kyselo  
Brambory s kapustou, tuřínem, mrkví, vodnicí nebo dýní  
Bramborová kaše  
Bramborová kaše s kroupami  
Bramborové knedlíky se zelím  
Bramborový guláš  
Bramborový salát

Fazole na kyselo  
Fazole s kedlubnami  
Fazole zelené a lusky na kyselo  
Fazole /boby/ s rýží  
Hrách a kroupy /rýže/  
Hrách a hlávkový salát  
Hrách s kyselým zelím  
Hrách, fazole, boby, čočka, omaštěné  
Hrách, fazole, čočka, boby, zapražené  
Hrachový, fazolový, čočkový, bobový salát  
Peluška na kyselo

Buchty s tvarohem nebo marmeládou  
Halušky s knedlíky Holé slíže Brambory Knedlíky  
buď  
omaštěné; s kyselým zelím; s čerstvým zelím,  
nebo  
s okurkovou omáčkou  
s koprovou omáčkou  
s cibulovou omáčkou  
s cibulovou omáčkou kyselou  
s česnekovou omáčkou  
s rajskou omáčkou  
s majoránkovou omáčkou  
Knedlíky kynuté  
Knedlíky s marmeládou  
Knedlíky švestkové nebo třešňové  
Kroupová kaše  
Mrvánka s paprikou  
Nudle maštěné se sýrem neb mákem neb perníkem /halušky/  
Omáčka povidlová

Polenta  
 Prosná kaše  
 Rýže dušená  
 Rýže s cibulovou omáčkou  
 Rýže s rajskou omáčkou  
 Rýže ovesná  
 Rýže, jáhlová či krupičná kaše  
 Suché pečivo  
 Škubánky s máslem  
 Těstovina s krupicí  
 Těstovina s povídky

Dýně s rajskými jablíčky  
 Mrkev s brukví  
 Mrkev, tuřín, vodnice, brukev, dyně, kapusta, žlutá řepa  
 Řepa červená  
 Salát hlávkový /celojídlo/  
 Salát hlávkový /příloha/  
 Špenát / celojídlo /  
 Špenát / příloha /  
 Zelí kyselé s rajskými jablíčky

Luštěniny máčeti večer před vařením do měkké vody, aby se nazítrí nemusela přidávat soda a tyto se rychle vařily.

Jak patrně, některé dokumenty pocházející z předchozích dob, mohou často mít nejen vypovídající hodnotu, ale současně jsou schopny vyvolat i vzpomínku na přátele, s nimiž je nám v současnosti již odepřeno osobně se stýkat. To se týká i údajů získaných před více jak deseti roky, kdy začalo mé osobní přátelství s panem Milošem Kapounem. Rozhodně mi vůbec nebylo divné, že se pan Kapoun i v důchodu s neodolatelnou naléhavostí vracel k dramatickým událostem, které prožíval v pankrácké věznici jako její zaměstnanec v období před druhou světovou válkou, během jejího trvání a pak ještě krátce po roce 1948.

Teprve po skončení komunistické totality se rozhodl, že opět navštíví své bývalé pracoviště. Tento příjemný a velmi hovorný pán pak měl dostatek možností a příležitosti se mnou hovořit nejen o vězeňství v době první republiky, ale i o atmosféře a dění ve věznicích v období německé okupace. Poznal, že ve mně našel ochotného a pozorného posluchače, chápajícího, že mnozí starší lidé, kteří se nevyhnutelně vracejí k událostem prožitým během jejich bývalého zaměstnání, vítají s povděkem možnost sdělit své prožitky z doby své aktivní činnosti.

Pan Kapoun se staral – a to i v nelehkém období německé okupace našich zemí – nejen o zásobování pankrácké věznice potravinami a dalším potřebným materiálem, ale zajišťoval i další úkoly organizačního charakteru, což mu umožňovalo mimořádně volný pohyb v prostorách věznice. V době německé okupace vykonával funkci, kterou německé vedení vězeňských zařízení označovalo termínem „verwalter“. Zajištění chodu české i Němci zabrané části pankrácké věznice, o němž se měla starat česká správa, rozhodně nebyla jednoduchou, bezrizikovou záležitostí. V rámci svých povinností byl jedním z posledních, kteří se setkali před popravou s K. H. Frankem, od něhož získal jeho poslední podpis.

Protože byl nositelem jednoho z nejvyšších stupňů udělovaných zápasníkům jiu-jitsu již v letech před vypuknutím druhé světové války, učil nejen dozorce, ale i dozorkyně – jak dosvědčují jím pořízené dokumentující fotografie a dnes již zřejmě ztracený filmový záznam, které pořídil v pankrácké věznici. Jeho zaujetí jiu-jitsu bylo natolik hluboké, že jej chápal nejen jako prostředek posilující tělo, ale vyznával i jeho morální význam, vychovávající zápasníka k odmítání nečestného chování a hrubého násilí. Pro svou nevysokou, takřka křehkou postavu, pokládal dále za užitečné užívat, již v době před druhou světovou válkou, asijská dechová cvičení, umožňující udržení zdraví a získání duševní vyrovnanosti.

Byl aktivně činný i při rozsáhlé přestavbě vězeňské kuchyně. Přinesl mi ukázat kopie plánů, zachycujících jím navrhované úpravy, které uchovával po mnoho let snad jako důkaz nebo spíše

vzpomínku na svá služební léta v pankrácké věznicí. Podílel se prý i na úpravě strojního kuchyňského zařízení podle jeho návrhu.

Jeho jméno lze nalézt mezi jmény těch, kterým ministr spravedlnosti udělil uznání za jejich chování v době pražské květnové revoluce v roce 1945.

*Zveřejnění tohoto textu má přispět nejen k dalšímu poznání – v nedávné totalitní minulosti zcela opomíjeného období historie českého vězeňství - ale současně je i splacením více jak desetiletého dluhu, který jsem osobně pocíťoval vůči panu Miloši Kapounovi, vyjadřujícího svůj vztah k historii českého vězeňství se zaujetím a tak zřejmým způsobem i po skončení své aktivní služby v našem vězeňství.*

Doc. Dr. Jan Uhlík, CSc

## Kapitoly z občanské mravouky

*seriál*

### Hněv a vztek

Člověk by měl usilovat o to, aby byl schopen se ovládat v každé životní situaci. Sebeovládáním je možné si ušetřit mnoho zklamání i nepříjemností. Hněv patří mezi nejhorší rádce. Hněvu podléháme všichni, zejména v situaci, kdy je dotčeno naše ego. Pokud se však člověk rozhněvá, měl by se dobře ovládat. V hněvu by se neměl nikdo snažit přivést věci „na pravou míru,“ tj. odstranit, opravit nebo potrestat to, co vyvolalo naši hněvivou reakci. Měli bychom počkat s nápravou až do doby, kdy hněv pomine. To je věcí sebeovládání. Až dosud každý člověk litoval toho, co učinil v hněvu. Hněvu se sice nelze zcela vyhnout, ale lze pěstovat sebeovládání, které zmírní jeho důsledky. Stupňovanému hněvu říkáme vztek. Tétož pojmu používáme ve spojení s nerozumnými zvířaty, říkáme: vzteklý člověk jako zvíře. Vztek je neovladatelný hněv, který má neregulovanou povahu. Ve vzteku člověk nectí žádné zásady a je tzv. mimo, proto činí skutky, za které se později stydí nebo kterých lituje. Ve své zaslepenosti škodí sám sobě. Je nedůstojné člověka, aby byl po této stránce na úrovni se zuřivým zvířetem. Zuřiví lidé zuří často pro věci malicherné a nepodstatné, nesnadno si zvykají na sebekázeň a nedovedou se za žádných okolností ovládat. Často se vymlouvají na svoji přirozenost. Proto by již v dětství měli rodiče dbát na to, aby byl tento rys povahy potlačen. Vzteklí lidé jsou postrachem společnosti. Domáhají se pro sebe výhod nebo předností, vynucují si pozornost. Pokud se dospělý člověk naučí sebeovládání, pak se rovněž naučí i ovládat svůj vztek, až se postupně s tímto zlozvykem vyrovná zcela. Zuřivý člověk je směšný, neboť dává na odiv svoji slabost. Síla spočívá v klidu a rozvaze.

### Mravní rozhořčení

Pokud se mravně citlivý člověk setká se situací, kdy je porušeno právo, lidskost či spravedlnost, rozhněvá se upřímným či šlechetným hněvem. Tento jev se nazývá mravní rozhořčení. Tohoto citu nejsou schopni lidé zlí a nespravedliví nebo lidé s vymizelým mravním cítěním. Jde o ušlechtilý cit, neboť v něm spočívá obrana práva a spravedlnosti. Člověk mravně rozhořčený se snaží, pokud to je v jeho silách, aby byla napravena křivda, či aby bylo dosaženo právního stavu. Čím více členů společnosti bude schopno mravního rozhořčení, tím vyšší právní a mravní úroveň bude mít společnost.



## Lítost

Hněv je člověku vrozený a není mravní vadou, která by stála v cestě mravní dokonalosti, pokud se jej budeme snažit ovládat. Přece však se někdy vlivem naší nedokonalosti stává, že v rozhořčení vykonáme nerozumný čin, který má své nepříjemné následky. Po tomto činu se někdy dostavuje lítost, která je projevem mravního citu. Lidé zlí, nemravní a nesvědomití s lítostí nemají žádnou zkušenost, neboť jí nejsou schopní. Výtky vznikají působením svědomí, avšak mnozí lidé nemají žádné svědomí. Jak je možné, že se mravní člověk dopustí skutků, kterých později lituje? Stává se to ve chvílích slabosti, kdy působením náruživosti a vášně se v člověku utlumí na krátký čas hlas svědomí, který je regulátorem našeho mravního jednání a člověk se dopustí zlého činu. Po určité době přichází vystřízlivění a člověk lituje činu, který spáchal ve chvíli své slabosti. Pravý pocit lítosti vzniká jen tehdy, pokud si člověk uvědomí, že mohl a měl jednat jinak, že vykonal špatný čin, se kterým není srozuměn. Pravá lítost vede člověka k nápravě nebo odčinění zla a k pevnému přesvědčení, že se podobného činu již nikdy nedopustí. Pokud se člověk stane sám sobě spravedlivým soudcem, často pocítí lítost nad svými skutky a tím sám sebe mravně povznese, neboť pravá lítost je totéž, co mravní očista.

## Falešná lítost – pláč

Někteří lidé se domnívají, že pláč je dostatečným vyjádřením lítosti a že vede k mravnímu očištění. Děti a ženy často a rády pláčí, aniž by jejich pláč vyvěral z poznání, že nesprávně jednaly. Pláč bývá také přetvářkou pro veřejnost, kdy má zakrýt pravý stav (viz venkovské profesionální plačky). Skutečná vnitřní bolest je tichá neokázalá, ale tím horší a nebezpečnější. Nepřirozený pláč je vždy výrazem falešné neupřímné lítosti nebo prostředkem, jak si vymoci výhodu nebo ohledy. Pláč vzniká často z hněvu či je používán jako prostředek manipulace. Ve své ryzí podobě je ovšem pláč úlevou pro rozbouřené a citlivé nitro. Lidé s dobrým srdcem často pláčí u radostných zpráv a z pohnutí myslí. Takový pláč je výrazem dobrého mravního základu.

*Eduard Vacek*

## O vině a trestu - De culpa et poena

Být bez viny je velká útěcha.

*Vacare culpa magnum est solatium.*

**Cicero** (Ep.fam.VII,3,4)

Nevinný snadno hledá slova.

*Verba (...) innocenti reperire facile est.*

**Curtius Rufus** (Hist.VI,10,1)

Mnoho lidí se bojí o svou pověst, málokterí o své svědomí.

*Multi famam, conscientiam pauci verentur.*

**Plinius** (Ep.III,20,9)

Prvním a největším trestem hříšníků je vědomí, že zhřešili.

*Prima illa et maxima peccantium est poena peccasse.*

**Seneca** (Ep.97,14)

Kdo mlčí, jistě nepřiznává, ale přesto je pravda, že nepopírá.  
*Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est eum non negare.*  
**Paulus** (Dig.L,17,142)

Za úmysl se nikdo netrestá.  
*Cogitationis poenam nemo patitur.*  
**Ulpianus** (Dig.XLVIII,19,18)

Moci škodit, a přesto škodit nechtít, je nanejvýš chvályhodné.  
*Nocere posse et nolle laus amplissima est.*  
**Publilius Syrus** (Sent.N.21)

Nikdo z nás není bez hříchu, jsme lidé, nikoliv bozi.  
*Nemo (...) nostrum non peccat, homines sumus nos dii.*  
**Petronius** (Sat.75)

Komu je dovoleno hřešit, hřeší méně.  
*Cui peccare licet, peccat minus.*  
**Ovidius** (Am.III,4,9)

Druhým odpouštěj mnoho, sobě však nic.  
*Ignoscas aliis multa; nihil tibi.*  
**Ausonius** (Sept.34)

Přivolává na sebe vinu, kdo přehlíží poklesky.  
*In se vult culpam, qui peccatum praeterit.*  
**Publilius Syrus** (Sent.I,9)

Kdo nezakazuje chybovat, ač může, přikazuje to činit.  
*Qui non vetat peccare, cum possit, iubet.*  
**Seneca** (Troad.291)

Jak zaseješ, tak sklidiš.  
*Ut sementem feceris, ita metes.*  
**Cicero** (De or.II,65,261)

Zlomyslnost sama vypíjí největší část svého jedu.  
*Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.*  
**Seneca** (Ep.,81,22)

Často se více provinujeme, když se zavděčujeme, než když urážíme.  
*Plura saepe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus.*  
**Tacitus** (Ann.XV,21)

Přestože trest vždy chodí ztěžka, málokdy hříšníka nedostihne.  
*Raro antecedentem scelestum deseruit pede poena claudo.*  
**Horatius** (Carm.III,2,31)

Veškeré trestání a kárání se má obejít bez urážení.  
*Omnis autem et animadversio et castigatio contumelia vacare debet.*  
**Cicero** (Off.I,25,88)

Msta je rozkoší vždy jen pro malichernou a slabou povahu.  
*Minuti semper et infirmi est animi exiguique voluptas ultio.*  
**Iuvenalis** (Sat.V.13,189)

Pomsta uleví v bolesti.  
*Minuet vindicta dolore.*  
**Ovidius** (Am.I,7,63)

### Ze vzpomínek politického vězně padesátých let

#### „Nikdo o tom nemluvil“

Hned po vstupu ozbrojených příslušníků pražské Státní bezpečnosti a ozbrojeného doprovodu do školní chodby, jsem byl zatčen a odvezen na služebnu veřejné bezpečnosti v okresním městě. Doma se mezitím odehrávalo několikahodinové drama domovní prohlídky s cílem nalézt zbraně a protistátní dokumenty. Přes vyházený obsah skříní a stolů šlapali zklamaní estébáci, ale přece, že by úlovek? V šuplíku s nářadím nahmátne jeden pažbu pistole. Je to však stará nefunkční vzduchová pistolka. Seznam zabavených důkazů setrvává na nule.

Několik hodin mne ve zvláštní místnosti služebny Veřejné bezpečnosti hlídá uniformovaný policista a snaží se mít ohledy: "Máte-li u sebe něco kompromitujícího, já se otočím a můžete to zničit." Zbytečně, ale pro jistotu se přehrabuji v peněžence, mám tam jen nálepku moravské orlice, kdo ví, co by v tom poznali, tak ji trhám na malé kousky.

Odpoledne si mne pražští vyšetřovatelé - dva pořízci s řidičem - vyzvedli a odváželi mne, jak jsem se domníval, do Olomouce. Projeli jsme však kolem olomouckého evangelického kostela z červených cihel na výpadovku. Aniž by mi sdělili cíl cesty nebo důvod zatčení, jen se na mne občas obrátili s výhrůzkou, jak si mne podají, až budeme na místě. Projížděli jsme hornatou krajinou, kde nás provázela silná bouře a já si toužebně přál, abychom se zřítili ze srázu. Zastavili jsme u zájezdní hospody, pánové si už několik kilometrů stěžovali na žízeň. Vytáhli mne z limuzíny s varováním, že při nějakém pokusu ihned použijí zbraně. Neměl jsem nejmenší pochybnost, během cesty se bavili prohlížením svých pistolí.

Zatímco se u hostinského stolu posilňovali obloženým salámem a krom řidiče každý dvěma pivy, vyzvali mne, ať si také něco objedná, ovšem vyjma piva či alkoholu. Přiznal jsem, že nemám u sebe peníze, proto mne konejšili, že se mi to připočte do výdajů na mé zatčení a mimo to je to nadlouho poslední příležitost k civilní stravě. Na jídlo ani pomyšlení, žaludek se mi zvedal, objednal jsem si pouze limonádu.

Až pozdě v noci jsme přijeli do Bartolomějské ulice v Praze, kde jsem se musel svléci do naha, vše odevzdat a dostal jsem staré hnědé tepláky. Mezitím pánové pojedli, uvařili si kávu a byli stimulováni jako honicí psi.

Křížový výslech. Hned zleva hned zprava, ze všech stran křik otázek. Trochu už jsem začal chápat: měl jsem mezi studenty připravovat pád socialismu, snad také propagovat jakýsi revanšismus, hlavně jmenujte, s kým jste ve spojení! Naprosto vyčerpaného mne k ránu odvedli na celu. Po krátkém polosnu o černých chrtech se ozvalo pískání a divoké ječení k zahájení nového dne. Asi dva týdny jsem byl ponechán o samotě a bez výsledků a také bez pojmu o čase. V noci někde vedle rány, volání, křik...

Po době zřejmě vyzkoušené k receptivnímu "změknutí" se započal můj pravidelný program několika příštích měsíců. Po opětovném předvedení ke svému vyšetřovateli mi bylo úvodními slovy oznámeno, že matka mi umírá a to mojí vinou. Podobné Jobovy zprávy byly střídány jakoby upřímným úsilím, abych stihnul zápis do nového semestru. To mě pokaždé povzbudilo k obrovské naději. Ovšem záleželo na mě, nebudu-li práci pana vyšetřovatele zdržovat.

Jindy naopak vyšetřovatel zavolal z vedlejší místnosti svalnaté chlapy v bílých letních košilích slovy: "Pojďte se podívat, už zas si nemůže vzpomenout..." Cupovali mne za vlasy, sem tam hlavou do zdi a vyhrožovali zmlácením. Celé hodiny jsem seděl na židli v koutě u vstupních dveří jako ve snu neskutečnosti, a když vyšetřovatel jedním prstem vyťukával dlouhé protokoly z výsledků, už jsem jen podepisoval, co jej fantasticky napadlo. Když byl se mnou spokojen, že jsem jej šetřil v jeho namáhavé práci (jak si mně postěžoval), směl jsem si za odměnu vybrat nedopalky cigaret z jeho popelníku a jako vzácnost si je odnášel na celu.

To už mě přemístili do cely, kterou se mnou obývali další dva zločinci, jak jsem si podle jejich vzhledu o nich myslel. Jeden měl manko v masném krámu, druhý v pivovaru na "Karláku" vyprávěl obezřetně ztišeným hlasem politické vtipy. Na neštěstí jeho posluchač byl konfident. Při otevření dveří

cely jsme se museli všichni postavit do pozoru u zdi a starší cely zahlásil její číslo a stav osazenstva. Po každém návratu z dlouhého výslechu se kolegové prvně zajímali o počet přinesených cigaretových "vajglů". S lítostí jsme oddělili ty s filtrem, kde nebyl zbytek tabáku a ze zbylých promíchali tabákové trošky. V toaletním papíře se pak užmoulala malá cigaretka, kterou jsme si v trojici předávali každému k jednomu potáhnutí kouře. Při dobré náladě vyšetřovatele se mi podařilo vyprosit i krabičku s několika zápalkami.

U stropu cely bylo malé zamřížované okénko, za kterým byla vidět střecha. Byly mi vysvětleny "sluneční hodiny" - při slunečním počasí se podle stínu komína odhadoval denní čas. Ústřední topení bylo chráněno pletivem, do jehož dírek jsem měl jako nejmladší za povinnost každé ráno posouvat kousek papírku, kterým jsme si značili den a datum. Při každém filcunku ovšem papírek zmizel.

Filcunk neboli prohlídka cel se odehrával, když jsme byli jednou či mimořádně dvakrát za týden vyvedeni na půlhodinovou vycházku do malých oddělených kotců na věžešském dvoře. Dozorce ve věži nad námi dohlížel, aby se osádky různých cel nemohly přes ohradu dorozumět.

Cela měla betonovou podlahu asi pětkrát tři metry, po níž jsme museli celý den chodit za sebou v kruhu. Sednout jsme si směli jen na střídačku k malému stolku se dvěma židlemi při jídle. V koutě byl tzv. turecký záchod, kde jsme se pod hadičkou s přívodem vody také umývali. V protějším koutě byly pečlivě urovnány tři proleželé vojenské slamníky a pro každého jedna deka. U stropu žárovka bez stínidla, která celou noc svítila a příkrýt jsme se směli jen tak, aby nás bylo kukátkem z chodby vidět. Jídlo bylo zásadně bez masa a tuku.

Jako obhájce mi byl po třech měsících výslechů určen právník ex offio. Hned při první návštěvě mě seřval, že je "potěšení" muset obhajovat takového grázla. První přelíčení jsem měl u Městského soudu na Karlově náměstí, kde jsem byl odsouzen ke třem letům těžkého žaláře v uranových dolech.

Před eskortou k soudu jsme se předvolání obžalovaní oholili jedinou žiletkou. Pak nás vyvedli dlouhými chodbami v suterénu na dvůr, kde z naší eskortované skupiny jsme byli vyvoláni já a proslulý kasař Zelenka k nasazení pout. Pod dojmem, který to vyvolalo, se ode mne ostatní "pocitivější" vězni distancovali.

Naskládali nás každého zvlášť do malých kabelek s místem jen pro stání v přepravním antonu. Nebyla zde možnost pohybu, nehledě, že dráty pout se při každém pokusu o něj vždy více zařezávaly do zápěstí. Do soudní síně mne přivedli s bílou páskou na rukávech a v poutech. Byli tam shromážděni delegáti profesorských sborů i studentů z pražských vysokých škol a očekával se ukázkový monstrproces. Při příchodu na mě všichni studenti zvědavě nahlíželi, ale když jsem spatřil některé známé, odvraceli se. Patrně na mě nebyl příjemný pohled. Úvodní projev zahájila prokurátorka vykřičenou výzvou: "Pozorně si prohlédněte obžalovaného! On, který pocházel z bigotní rodiny, se vetřel do vašich řad, ač dobře věděl, že v našem zřízení smí studovat jen mládež z uvědomělých rodin. Přitom zločinně osnoval, že rozvrátí vaše pevné socialistické přesvědčení..."

Projev obžaloby pokračoval v mé prezentaci v podobném tónu a po něm následovaly svědecké výpovědi. Studentská stranická skupina popsala sledování mých návštěv kostelů. Dále pateticky soudu vyjádřila své hluboké pohoršení, když jsem před několika lety vyprávěl urážlivý vtip na jistého představitele Sovětského svazu (později tam odsouzeného jako zrádce). Ve skutečnosti si onen dávno zapomenutý politický vtip vyprávěli sami mladí straníci a jejich svědectví bylo v rozporu s předloženou charakteristikou mého chování: "Byl tichý a málomluvný - ale to jen proto, aby skrýval své skutečné smýšlení..., pracoval v řadě funkcí svazu mládeže, vedl např. literární kroužky a pracovní brigády..., ale to opět proto, aby maskoval své nepřátelství k lidově demokratickému zřízení..." Čtenářům románu Dobrý voják Švejk se vybaví analogie z výslechu pro podezření ze špionáže: "Fotografoval jste nádraží?" dotírá na Švejka vyslyšající strážmistr Flanderka. "Neměl jsem čím!" ohrazuje se upřímně Švejk. "Ale kdybyste měl fotoaparát, tak byste je fotografoval, to nepopřete!" kontruje vyslyšající státní orgán. "Zcela určitě," doznává obžalovaný voják Švejk, "není nic jednoduššího než fotografovat nádraží." „Tak vidíte, že to nebylo těžké se přiznat, a jak se vám nyní ulevilo!" raduje se ze svého dedukčního dokazování strážmistr.

Záznam z mého výslechu - po čtyřiceti pěti letech od románového příběhu (shodou okolností má můj vyslyšající rovněž hodnost strážmistra StB): „Nemůžete popřít, že jste měl zákaz studia na vysoké škole?!" začíná výslech „od lesa". Nepopírám a strážmistr StB navazuje: „Takže určitě jste s

tím nesouhlasil. A jak jste si představoval to změnit? To jste si myslel, že "strana" změní svou politiku a nechá takové živly jako vy studovat? A nebo že se dobrovolně vzdá své politické moci?"

Nedokázal jsem odpovědět, proboha, vždyť proti se nedalo nic kloudného namítat. S rozzářenou tváří vynáší referent svůj dokazovací trumf: "Já vám to tedy řeknu: Vy jste věděl, že zlepšit vaše poměry může pouze násilné převzetí moci kontrarevolucí, a o to jste usiloval!"

A už jsme se přenesli k maďarským událostem protikomunistického povstání v roce 1956. Jejich děj pak snadno posloužil jako výčet toho, co jsem si beze všech pochyb představoval, co bych činil, kdybych ovšem býval byl mohl, jenže "strana" ve své bdělosti takové plány zavčas překazí...

Ještě k práci konfidentů! Popravdě to neměli snadné. Nadřízené orgány státní bezpečnosti po nich nesmlouvavě vyžadovali použitelné výsledky, kolikrát jim předloženou zprávu ze sledování vraceli opakovaně k přepracování a domáhali se fakt a důkazů, i kdyby měly být falešně nastrčené. Po třiceti letech jsem se z pochopitelné zvědavosti nechal také zlákat ke složitému dožadování o nahlédnutí do tzv. „uvolněných“ svazků státní bezpečnosti. Byl jsem zklamán, že pro mne nejzajímavější pasáže mých výsledků i důvodů k mému sledování zmizely ze svazku spolu se sedmdesáti procenty scházejících stran a ve zbytku byly začerněny celé odstavce a všechna jména a indicie dotýčných policejních konfidentů. Jen tolik se dalo porozumět, že byli oficiálně zvaní „Pramen“ plus pořadové číslo k mé kauze. A také pracovní výtky, že sledovaného je zapotřebí lépe „vytěžit“.

Na Velikonoce osudného posledního roku mých studií jsem na neštěstí neodjel domů. Na koleji mne navštívil neznámý mládenec, vlastně letmo jsem jej občas zahlédl na fakultě při přednáškách. Vetřel se na pokoj, kde jsem byl sám a plačtivě prosil o zapůjčení malé částky, neboť jej vyhodili z domu a potřebuje si zajet k babičce do Vídně. Spěšně ale nesmlouvavě jsem jej vystrčil za dveře, ale on tam stál přes hodinu, pak postával vedle mne v tramvaji, když jsem jel do města za nákupem, mlčky mne následoval v obchodech a občas zaprosil alespoň o pár korun.

Když už se schylovalo k výtržnosti (z mé strany, neboť jsem byl bezradný, jak se jej zbavit), dal jsem mu dvacetikorunu. Na to, že Vídeň se již nenachází v sovětské okupační zóně, ale v západním bloku, jsem si věru nevzpomněl.

Hned první pracovní den po Velikonocích si pro mne dojela na kolej tajná policie a po zevrubné prohlídce pokoje mne odvezli k výsledku. Byli vlastně udiveni, že jsem jim přiznal podrobně a pravdivě co se událo a ještě víc mou naivitou, že jsem to nechápal jako trestný čin podpory k nezákonnému opuštění republiky. Samozřejmě nepřiznali, že se jednalo o jejich pracovníka a pokusili se sehrát komedii jako - "vydejte příkazy ostraze na hranicích..."

Kupodivu však v celém mém případě nesehrála ona ouvertura nižádnou roli, v pozdějších protokolech nebyla ani zmíněna. Evidentně to byl slabý vývar pro potřeby ukázkového procesu. Jenže dotýčný konfident se již po krátkém čase objevoval velmi často na naší koleji a všem svěřoval, že mě hledá, že máme důležitou schůzku atd. i přesto, že jsem se mu vyhýbal a prchal před setkáním s ním. V obžalobě se však stal korunním svědkem proti mně, i když nikdy nebylo vyhověno mým požadavkům o konfrontaci s ním. Prostě jen vypovídal do dlouhých protokolů, stejně jako několik dalších anonymních konfidentů - Pramenů a pro větší dojem objektivitu k nim byli vybráni dva nejstrašnější studenti, kteří se sice před soudním tribunálem přefíkávali, ale jejich výpovědi byly důkazně relevantní, neboť předseda senátu je přeinterpretoval zapisovatelce tak, jak bylo třeba. Rozsudek odezněl po několika hodinách a po výzvě „Povstaňte... jménem republiky...“. Hrůzu tří let vězení se mi snažil obhájce zmírnit nadějí odvolání k Nejvyššímu soudu. Vlastně mne nijak neobhajoval (to by si notně zadal!), jen se v závěrečné řeči přimlouval za mírnější rozsudek v rozmezí do pěti let. Jeho zájem o odvolání jsem pochopil až později s velkým nárůstem soudních výloh, které jsem musel splácet ještě i po propuštění.

Podruhé jsem se setkal s projevem náznaku soucitu uniformovaného dozorce. Když mne odváděl (opět už v poutech) ze soudní síně, v suterénní chodbě mne utěšoval, že při dobrém chování mohu být propuštěn i dříve. Když mne na dobu čekání na zpětnou eskortu uzamknul v malé kobce, prožíval jsem velké zoufalství. Všimnul jsem si nápisů vyškrábaných na zdi a v němčině psaný text básně Heinricha Heineho o chlapci, který viděl růst růží, krásnou růží na louce, mne rozplakal, ale také spláchnul největší pesimismus.

Po prvním odsouzení jsem se již nevrátil do věznice v Bartolomějské. Byl jsem převezen na Pankrác, do cely přímo vedle pietně chráněné cely legendárního Fučíka. Zde nás přežívalo ve stísněném prostoru (minus naskládané slamníky, záchod - už ne turecký a malý stolek se dvěma

židlemi) stabilně šest vězňů. Při každém úbytku byl stav vzápětí doplněn. Bylo to zajímavé seznámit se s organizačním harmonogramem zatýkání politických "delikventů", který v návaznosti na stabilní počet kriminálních deliktů musel vyhovět kapacitám věznic a táborů.

Jednou k nám do cely vstřčili opět přírůstek: drobný příkrčený človíček, z pohublého obličeje vystupovaly tmavé oči. Po zaklapnutí závory se představil: katolický kněz Ferdinand Bílek z Přerova. Nemohl jsem uvěřit té překvapující náhodě, a hned jsem se k němu hlásil coby krajan.

Když jsme chodili dvakrát týdně na půlhodinovou vycházku po vězeňském dvoře, tam, kde v pověstném filmu Fučík předcvičoval, drželi jsme se s páterem při sobě, polohlasně jsem se mu zpovídal, nebo mi přednášel teologii. Poradil jsem mu, že potřebujeme nějaké vitaminy a tak jsme si při prvním okruhu kolem trávníku vytipovali čerstvé pampelišky a potom vždy jeden sledoval dozorce a druhý riskoval, aby bleskurychle utrhnul pár lístků a zmuchlané v dlani je přinesl na celu. Pořádně opláchnuté se daly s chutí pokousat. S páterem Ferdinandem jsem mimo to držel dobré skóre sportovního tandemu.

Po dobu asi dvouměsíčního pobytu jsem byl ostatními na cele vážen, ne kvůli intelektu, ale z praktických důvodů. Jednalo o několik banálních znalostí, které však v tu chvíli měly význam. Můj strýc byl jedním z mála nejdéle vězněných "heftlinků", který přežil řadu válečných koncentračních táborů. (Zemřel mu v náručí známý Přerovan MUDr. Skalák.) Spřátelil se tam s některými poválečnými státními prominenty, např. s knězem Plojharem, později ministrem zdravotnictví. Přes tyto konexe vedl také poslední intervenční pokus k mému přijetí na studia, když je všechny kompetentní odpovědi zamítly z důvodu kádrové impotence.

Strýc stihnul ve třech poválečných letech převzít vyznamenání a povýšení ve vojenské hodnosti, aby jich byl po politických čistkách velitelských sborů zbaven a dokonce nakrátko znovu uvězněn. Z jeho internačních zkušeností jsem si zapamatoval hodnotu vězeňských valut, k nimž patřily tabák, kostkový cukr a podobné komodity.

Po odsouzení jsem směl dostávat z domu balíčky i povolený menší finanční obnos. Moje krabicová zásoba cukru a tabáku s hrdou značkou "Taras Bulba", plného tvrdých stonků, se stala na cele zdrojem dárek i pro ostatní. Mou druhou předností, kterou jsem mohl uplatnit, byla dobrá znalost morseovky, naučené ještě za krátkého skautingu. Informace o dění - zvláště zvenčí se vysílaly a přijímaly buďto na zdi se sousední celou, nebo na potrubí ústředního topení. Jeden úder - tečka, dva údery čárka, staccato drobných úderů - oprava, nebo zahájení a ukončení vysílání. Klepalo se zubním kartáčkem nebo lžící a bezpečnost se jistila nasloucháním u dveří. Třetí věc jsem exceloval při výrobě šachových figurek a malých kuželek s kuličkou. Vše se vyrábělo ze zbytků rozžvýkaného chleba, jinak by chlebová hmota praskala a rozpadala se. Hygiena musela stranou, protože na přípravě modelovací hmoty se svorně podílela všechna ústa. Očernění se dosáhlo přimícháním tabákového popela. Příprava i výroba figurek byly stabilní náplní, synchronní pravidelným "filcunkům", ergo pravidelnému zabalování mých výtvarů. Samozřejmě, že hrát jsme si mohli jedině o sobotách a nedělích, kdy byl dozor nad námi prováděn benevolentněji. Jedinou zábavou, povolenou za dobré chování, bylo zapůjčení knížky nejotřepanějších sovětských či jiných komunistických autorů. Zkusil jsem to jedinkrát, ale nepřekonal jsem bariéru třetí a čtvrté strany.

Po mé benefici u pražského Městského soudu se už konala jen fádni repríza bez diváků u Nejvyššího soudu na Pankráci. Skončil se čas "nic nedělání" a tenze. Bylo neodvolatelně rozhodnuto.

Byl jsem převeden do pracovního oddílu pankrácké věznice, kde jsem dva až tři týdny sešíval a lepil bločky. Mohl jsem se už setkávat a hovořit s ostatními vězni. Zaujaly mne malé kroužky mladých adventistů a jehovistů, kteří bez dlouhých výslechů a po rychlých soudech podstupovali věznění po odmítnutí základní vojenské služby.

Koncem podzimu náhlý transport. Autobus s ozbrojenci a strážními psy, okna neprůhledná směr neznámý. Přesto se brzy šířilo šeptem: "Příbram - uran!"

V podvečer jsme přijeli na tábor Bitýz, obklopený těžkými věžemi a haldami červené zeminy. Rozsáhlý tábor pro několik tisíc vězňů vystavěli po válce němečtí váleční zajatci, kteří také splnili úlohu zácvičného materiálu při těžbě uranu pod dozorem sovětských expertů.

Za neobvyklého křiku povelů jsme byli do noci dezinfikováni a rozdělováni. Při vstupní proceduře mezi námi suverénně procházel vězeň ve vyžehleném kuchařském obleku, starý kriminální recidivista z Brna, blokový šéf lágrové kuchyně. Hledal kuchaře. Ač jsem k tomu byl prakticky neschopný, zahlásil jsem se mu jako absolvent Hotelové školy (na které jsem opravdu maturoval), s praxí v hotelu Pupp. To zapůsobilo a odvedl si mě s sebou do kuchyně.

Protože jsem vařit pranic neuměl, šlo to tam se mnou z kopce, až jsem skončil při umývání kotlů a velkých hrnců. Často jsem je myl ještě dlouho do noci v prázdné táborové kuchyni. Na ticho v kuchyni reagovaly zástupy krys. Byly různě zbarvené, takže jsem se je naučil rozeznávat. Paradoxně se mi staly milými společníky, protože byly tiché, plaché a nikdy neobtěžovaly víc, než jsem jim dovolil. Podělil jsem je z vyškrabaných zbytků a pak se ztratily kdesi do koutů.

K náplni mé služby patřila i donáška snížených porcí táborového jídla do tzv. korekcí. To byla vězení uvnitř vězení, v holých betonových kobkách byli jednotlivě uzavřeni ti z vězňů, kteří se něčím provinili proti vězeňskému řádu, nebo neplnili své pracovní normy, či se dokonce pokusili o útěk. Ti poslední se museli navíc převléci z táborových mundurů do tenkých brčálově zelených obleků, aby na sebe již zdálky upozorňovali. Zima byla tehdy tuhá a vězni v korekci dostávali kousek vězeňského komisárku, což byly starší pecny chleba, vyřazené z městských pekáren na výkrm. K tomu jsem každému nalil naběračku teplé černé vody (cikorkové kávy), která však cestou v konvi již vychlázla.

Jedinou chodbu tam strážili dozorcí s dlouhými pendreký a s agresivními psy. Vězni škvírou pod dveřmi žadonili svými prsty a dozorcí jim na ně šlapali. Bylo to tam jako v blázinci a já se těšil, už abych mohl pokračovat v blížícím se soumraku k dalšímu "krmení". Měl jsem za úkol zanést zbytek nakrájených chlebů do kotců králíkům, kteří náleželi do soukromého chovu bachařů. Když jsem králíky nakrmil a s každým se rychle pomazlil, stihnul jsme ještě krátce se pomodlit při pohledu na Svatou horu, jejíž silueta chrámu byla z okrajového prostoru mezi dráty dobře viditelná. Žaloval jsem Bohu, že má víc přízně pro vrány, volně poletující v polích. Jak jsem jen toužil dostat se za vysoký plot z ostnatého drátu! To se mi zanedlouho podařilo, ale ne svobodně.

Protože v Příbrami započala velká výstavba bytů pro dozorce, bylo sestaveno stavební komando. Poštěstilo se mi do něj dostat s konexí politického vězně - písaře, kterému jsem přesvědčivě vyprávěl o své neskutečné zednické dovednosti. Věřím tomu, že tak jsem byl úžasnou Boží ochranou zachráněn před strašlivou smrtí při události, která následovala jen několik dnů po mém převelení z táborové kuchyně.

Ve dvě hodiny jedné noci v začínajícím předjaří se propadla celá táborová kuchyně, bloky skladů a velký prostor "apelplacu", na němž se každé odpoledne shromažďoval celý tábor ke sčítání.

Velký prostor tábora zmizel s hrozivým hukotem mžikem pod zem. Je víc než pravděpodobné, že bych měl právě noční službu zatápění pod kotli, tak jako chlapi, kteří tam zůstali. Vyprávěli mi pak známí, že bylo vidět jejich ruce, napřažené ze sutin a hlíny, jak se jimi snažili zachytit, ale rychle vše zmizelo i s rozehrátými kotli a budovami do hloubky podzemních šachet, které se oné osudné noci propadly.

Celý tábor byl vzbuzen sirénou, která často houkala, když se stalo důlní neštěstí. Při světlometech ze strážních věží, za křiku dozorců a divokého štěkotu psů byli vězni ze všech baráků poklusem evakuováni na zachovalá místa ještě drátem obehnaného prostoru a do haly těžebního závodu, kam propast nedosahovala.

Chodby a místnosti všech baráků pak byly v rozích přelepeny lepící páskou a rozestavěné hlídky musely několik týdnů pozorovat, zda přetržení pásky nesignalizuje další půdní otřesy. Nevím, jakým způsobem se zpráva o té události dostala do zahraničí, ale již třetího dne stály na silnici nad tábořem automobily švýcarského červeného kříže. Jeho zástupci však do tábora vpuštění nebyli. Štěstím oné nešťastné hodiny bylo, že se minula s nástupem směny u výdeje jídla nebo odchodu na šichtu.

Život v táboře neznal osobní klid. Při setkání s dozorem jsme museli rychle smeknout a pozdravit otočením obličeje k němu. Každé provinění se odstupňovaně trestalo. Jména neexistovala, jen čísla, moje bylo 12.604. Po návratu ze zaměstnání byla táborovým rozhlasem vyhlášena čísla s rozdělením na práci uvnitř tábora. Končilo se až za šera sčítáním na "apelplacu", které bylo často k zoufání nekonečné, protože málokdy souhlasily počty napoprvé.

Strava svým množstvím odpovídala barvě stravenek. Neplniči pracovní normy nad 120 procent dostávali méně jídla. Malá část výdělku nám byla proplacena v táborové měně. Byly to "bankovky" vytištěné jen pro vnitřní směnu v hodnotě od jedné do sta táborových korun. Za ty se dalo nakoupit v kantýně nejnужnější: obyčejné mýdlo, žiletky, dopisní papír, hrubý tabák a cigaretové papírky. Kdo měl navíc, mohl si přilepšit sušenkami a marmeládou. Obzvláště populární byl laciný čaj, který se večer na baráku vyvařoval po kýblech, sléval do velkých lahví od okurek a ti horníci, kteří měli o něco větší příjem, se časem nalávali až k prasknutí.



Půda byla ještě zamrzlá, když jsem dostal za úkol znormovaný výkop. Vedle mne se oháněl krumpáčem statný Cikán a měl vykopanou malou hromádku hlíny. Krumpáč se odrážel od zmrzlé země a nic jsem nebyl schopen vykopnout, neřku-li splnit normu v kubících hlíny. Evidentně hrozilo potrestání - méně jídla, ne-li horší sankce.

Už jsem to vzdal, když jsem si všimnul, že vedle nějaký vězeň počítá plochu zdi kvůli spotřebě malty a neví si s tím rady. Rychlým změřením dvou stěn a odpočtem otvorů jsem plochu z paměti vypočítal a on tím byl tak nadšen, že ihned běžel za komandýrem (bývalým vedoucím skautů, který byl vězněn už od roku 1948) a vyžádal si mě k ruce. Tak jsem byl zachráněn nejen od hladu, ale i od každodenní nejistoty, na jakou práci budu přidělen. Můj nový známý si mě oblíbil, protože díky mým vylepšením jsme pak společně překračovali normu snadněji než ostatní, kteří si museli více namáhat svaly. V té době se na staveništi uchytila moje šifra "osmnáct!" upozorňující voláním, že se blíží dozorce. Tento signál jsem vymyslel, zapamatoval jsem si jej od svého v lágrech zkušeného strýce. Osmnáct, německy achtzehn, je foneticky podobné "achtgeben", tedy dávat pozor.

Při přepravě autobusy mohli šťastnější z prvních nastupujících zástupů sedět na sedadlech a bez pohnutí se dívat za jízdy okny, ostatní se museli mačkat mezi sedadly na lavici. Samozřejmě, že pořadí zástupců k nasednutí se pokaždé měnilo: "Na levý, pravý, prostřední zástup nastoupit!" Doprovázeli nás samopalníci se psy. Při průjezdu Příbramí bylo nejvzácnější spatřit oknem na ulici pěknou ženskou. Nesměli jsme však otáčet hlavou, proto se leckomu oční bulvy div nepřevrátily dozadu.

Co dva měsíce se v neděli vystěhovali obyvatelé všech dřevěných baráků na apelplac a rozhlasem bylo podle čísel vězňů čteno jejich nové ubytování. Bylo to opatření, které mělo zamezit zakládání organizovaných skupin či přípravám k útěku.

Začátkem května jsem tak byl určen spolu s dalšími do karanténního baráku ve zvláštním prostoru mezi dráty. Po krátkém čase někomu nedalo, proč jsme byli vyčleněni do karantény mimo vlastní tábor a přísné hlídání. Šířily se poplašné "latríny", když jsme navzájem zjišťovali, že jsme zde sami političtí. Byly obavy ze zařazení na horší práci, či z převozu do jiného tábora, ale po několika dnech, když se nic nedělo, ani jsme nechodili na práci, převládl optimismus s vědomím blízkého se státního svátku, což by mohlo znamenat amnestii. Proti ní argumentovali skeptici, že takový přílišný humanismus si nemůže komunismus dovolit. Byla to však opravdová amnestie pro vybrané politické vězně.

Už za tři měsíce, ve stejnokroji o třídu kvalitnějším a v hodnosti vojína, jsem se učil za pochodu zpívat: "Nepřátelé na západě zbraně na nás chystají, že naši vlast milovanou se zemí nám srovnají..."

*Z rehabilitačního soudního projednávání po třiatřiceti letech: "... nebylo shledáno, že by svým jednáním naplnil skutkovou podstatu trestního činu ani podle tehdy platných zákonů."*

*Česká biskupská konference vydala v roce 1993 proklamaci: "Naši biskupové několikrát veřejně ocenili práci těch, kteří pro církve za komunismu nasazovali svobodu a často i život, ale také zdůraznili, že dnes je zapotřebí přijmout skutečnost a nebyť zahleděni do minulosti..."*

*Starý náčelník kmene Siouxů: "Přemýšlel jsem o stezkách, které vedou životem. Jen na jedné z nich opravdu záleží: Žít a nechat žít jiné."*

*Marcel Beaular*

### **Slavné postavy českého zločinu v dobových pramenech – Jan Jiří Grasel**

V dějinách není mnoho zločinců, kteří by v povědomí obyvatel Čech a Rakouska zanechali tak silnou stopu jako Jan Jiří Grasel. Ačkoliv jeho jméno nepatří mezi nejznámější, většina lidí ho vyslovuje, aniž by si to vůbec uvědomovalo. Právě tento loupežník, jenž byl pověstný svou krutostí a násilnostmi, zapříčinil vznik známé nadávky „grázl“.

Během své bezmála desetileté kariéry se dopustil 205 zločinů, za které byl posléze také souzen. Nicméně předtím než jeho kroky zamířily k vídeňské šibenici, dokázal rakouské policii připravit mnoho horkých chvil. Proto na něj úřady c. k. monarchie vydaly zatykač, obsahující nejen popis, ale i nemalou odměnu za dopadení. K jeho zveřejnění po celých Čechách a Dolních Rakousích

došlo v listopadu 1815. Avšak dříve než necháme promluvit dobové prameny, připomeneme si život tohoto loupežníka.

Jan Jiří Grasel se narodil 4. dubna 1790 v Nových Syrovicích poblíž Moravských Budějovic v rodině místního rása Tomáše Grasele. Jelikož toto povolání patřilo mezi na „cti snižená“ a vždy odsouvané na okraj společnosti, přicházel Jan Jiří od dětství do styku s lidmi, pro něž byly loupeže běžným způsobem obživy. Příkladem mu nemohl být ani jeho otec, odpykávající si trest za obdobné prohřešky na brněnském Špilberku. Stejně tak se mohl mnohému přiučit od své matky Reginy, odsouzené v roce 1801 za drobné krádeže.

Následky vlivu prostředí na osobnost budoucího nechvalně proslulého „zbojníka“ se projevovaly již od raného věku. V devíti letech prodělal svůj první trest 14 dnů vězení a zmrskání metlou za drobné krádeže. Po krátké mezihře, ve které se jeho otec po útěku z vězení nejspíše snažil o změnu dosavadního způsobu života a přijal místo rása v maďarském Veszprému, opět dochází ke zvratu. Otec i syn jsou opět souzeni ve Vídni za stále stejné trestné činy. Tehdy ještě Jan Jiří Grasel netušil jak osudovým místem se mu Vídeň stane.

### **Zločiny „loupežního mordýře“**

Na „vlastní nohy“ se postavil loupeží v rakouském Raabsu 17. března 1806, ovšem s nevelkou kořistí, jež se skládala ze dvou prostěradel a přehození přes postel. V následujících letech sestavil partu, která působila na jihu Moravy, Česko-rakouském pomezí a Dolních Rakousích. Loupili až do 13. července 1812, kdy při loupeži v Obergrünbachu nedaleko Raabsu ubili hostinského Michaela Witzmanna. Jedenáct měsíců po tomto činu byli pochyťáni u Hollabrunnu jižně od Vídně a převezeni do vojenské věznice v rakouské metropoli, protože úřady je považovaly za vojenské zběhy. Odtud se Janu Jiřímu Graselovi podařilo 6. července 1813 uprchnout.

Poté co uprchl z vězení pokračoval v loupežích, při kterých se dopustil dalších násilností. Za rok 1814 údajně provedl dalších sedmdesát zločinů. Z nich jmenujme například ubytí šestašedesátileté Anny Marie Schindlerové z rakouského Zwettlu, která mu nechtěla prozradit, kde má ukryté peníze. Jelikož pro něj na Moravě začala být horká půda, utekl do Prahy, kde se nechal pod falešným jménem Franz Eigner naverbovat k dělostřeleckému pluku. Po krátké době dezertoval a začal opět loupit, ale tentokrát jako úředně vedený vojenský zběh. V té době byl zveřejněn již zmíněný zatykač, ale Grasel byl dopaden nakonec zásluhou brněnského policejního ředitele von Okacze. Ten ve spolupráci s tulákem a policejním špiclem Davidem Mayerem vymyslel lest, na níž měly podíl i dvě z Graselových milenek. K zatčení Jana Jiřího Grasele došlo 18. listopadu 1815 v rakouském Martersdorfu, kde se zastavil v hospodě při pokusu o útěk do Slezska.

Protože při zatýkání kladl tuhý odpor, museli Davidu Mayerovi pomoci i místní vesničané. Z bezpečnostních důvodů ho umístili do železné klece, ve které byl následně převezen k vídeňskému trestnímu soudu. Následoval soudní proces trvající déle než jeden rok. Ve spojitosti s tímto případem soud vyšetřoval 214 lidí a protokol o výslechu Jana Jiřího Grasele má 568 stran. Odsouzeno bylo celkem 59 lidí k mnohaletým trestům těžkého žaláře a nuceným pracím. Samotný Grasel se dvěma společníky Ignácem Stanglem a Jakubem Fähdingem si vyslechli rozsudek smrti oběšením. K popravě, na které se sešlo velké množství obyvatel Vídně, došlo v ranních hodinách 31. ledna 1818. Jan Jiří Grasel údajně zachoval klid až do poslední chvíle a jeho poslední slova před vykonáním rozsudku měla znít: „Ježíši, tolik lidí.“

### **Zatykač**

Nyní již k vlastnímu zatykači na Jana Jiřího Grasele. Originál je uložen ve Státním okresním archivu Hradec Králové ve fondu „Archiv města Nový Bydžov.“ V průběhu let získal určitou poetiku i přes závažnost svého obsahu a je proto pouze přepsán do současného písma, bez jazykových a gramatických úprav. Jeho první část obsahuje vypsání odměny dopadení zločince nebo za informace, které k jeho dopadení povedou, v druhé pak je možné získat představu o tom, jak Jan Jiří Grasel vypadal a poznat některé jeho způsoby a zvyky.



Dobová vyobrazení J. J. Grasela

Text zatykače na J. J. Grasela z 9. listopadu 1815

### Prohlášení

Poněvadž až potud vynaložení prostředkové onoho z mnohých velmi těžkých přečinění skrze jeho skutky a skrz vejpovědě mnohých jeho již právem zajištěných spoluvinných přesvědčeného a jakožto vůdce spolku zlodějů a loupežníků známého Jana Jiřího G r a s l a do rukou trestající spravedlnosti odevzdati bez dobrého zdaření byli, pročez se veřejně oznamuje a prohlašuje:

**P ř e d n ě:** kdo toho loupežného mordýře J a n a J i ř í h o G r a s l a jehož osoby popsání dole následuje, živého ku kriminálnímu právu hlavního města Prahy aneb některému jinému kriminálnímu právu v Čechách dodá, obdrží, když jeho spoluúčastník není, obdarování od č t y ř t i s í c z l a t ý c h v í d e ň s k é h o č í s l a. Když ten zločinec skrz společné přičinění více osob ku právu se dodá, bude ta za obdarování vytčena summa od čtyř tisíc zlatých mezi ně dle měry oučinného dílu, který každá osoba na dostižení dotčeného zločince měla, rozdělena.)

**Z a d r u h é:** když některý spoluúčastník G r a s l a aneb jich více zajištění jeho osoby dobrovolně na zmíněný způsob v skutek uvedou, tedy se jim prominutí jejich trestu a obdarování od d v o u t i s í c z l a t ý c h v. č. pojišťuje

**Z a t ř e t í:** kdo ale nepamatuje na svou povinnost a svědomí tak opovážlivý jest, toho loupežného mordýře G r a s l a a jeho spoluúčastníky ukrývati, je přechovávatí, to co o těch nebezpečných lidech jemu povědomo jest a co by na vyzrazení a dostižení jich vésti mohlo vrchnosti neoznámí aneb na jakýkoliv způsob těm zločincům napomáhá a nadržuje, má třebašby žádný oučastník jejich zlých činů nebyl, v § 194 práv na zločiny vydaných vyřčený trest těžkého vězení od 3 až do 5 let k očekávání.

### Na tentýž způsob bude

**Z a č t v r t é: i ten, jenž ouřadům a vrchnostem v nařízení a nástrahách, které k vyjevení a chycení G r a s l a učiniti zapotřebí uznají, zoumyslna aneb z nedbalosti poslušen není aneb k tomu nápomocen býti odepře, vězením do jednoho roku a ž do dvou let a dle velikosti jeho viny také ještě těžším tělesným káráním trestán.**

Poněvadžby se konečně také přihoditi mohlo, že někdo dokonalou vědomost a poukázání o tom zločinci dáti může, však ale v stavu není jeho se zmocniti, pročež uznal vysoký dvorní ouřad Policie za dobré i tomu, který o místu, kde se

**G r a s e l** zdržuje ouřadům zprávu dá, když ta zpráva neprostřednou příčinou skutečného dostižení toho loupežníka byla, nápodobně obdarování a sice od p ě t i s e t z l a t ý ch přislíbíti.

Od c. k. bydžovského krajského ouřadu Dne 9. listopadu 1815

Jarolím hrabě z Licov<sup>7[1]</sup>c. k. krajský hejtman

Popsání osoby nanejvýš nebezpečného loupežného mordýře Jana Jiřího Grasla

Dle vypovědění některých vězením zajištěných jeho spoluúčastníků jest Jan Jiří Grasl 22 let starý a veliké štíhlé postavy. Má podlouhý více hubený než flustý obličej zdravé barvy, něco málo důlkovitý a pihovatý, šedivé oči, podlouhý špičatý drobet vlevo ohnutý nos, dolejší pisk viditelně silnější než hořejší, malé bílé drobet od sebe stojící zuby, tmavokaštanové krátce střižené vlasy, tmavokaštanové krátce střižené obočí a slabé pod bradu rostlé lící fousy, pod pravým uchem šrám, který napříč k líci běží a malík na pravé ruce chromý a dovnitř ohnutý.

Jeho oděv nemůže oznámen býti poněvadž ho často mění a dle okolostojícínosti jak se mu k jeho předsevzetí šikovný zdá. Jináč obyčejně má se však za handlíře v koních, v dobytku, v prasatech a za tím stejného vydávati, na způsob lidí toho obchodu také ošacen býti a na pravé ruce stříbrný točený prsten i také kroužkový prsten nositi.

Dává si také jména: František Šenauer, Frey, Flajšman etc., jeho spoluzločincové nazývají ho velikým Ĥansjerglem, také Niclo (Nicolao).

Rozpráví čerstvě německy i také česky. Jest velmi smělý, účinný, silný a obratný, jeho obcování mezi cizími lidmi jest veselé, obzvláště miluje ženské pohlaví a tanec, mezi svými spoluloupežníky jest velmi přísný a při dobývání skrz zeď, dveře, zámky všeho způsobu velmi šikovný, jest velmi srdnatý a ačkoli ani čísti ani psáti neumí, má přece velmi dobrou paměť a nezapomene nic lehce.

Nosí u sebe obyčejně pistole, malý pistolky, nůž a tulich a zdržuje se větším dílem v lesích a v podál ležících chalupách pohodlných.

Dle výpovědě jiných má dotčený G r a s l kaštanové oči, tmavé do kakadu aneb papouškové chocholky střižené vlasy, které zpředu v točených kadeřích až

<sup>7[1]</sup> Počeštěná podoba jména Hieronymus von Lützw.

**přes oči viseti nechává, hubený bledý obličej, široký tupý drobet nahoru stojitý nos a na straně pravého ucha zarostlou ránu od kousnutí, která jako bob aneb ledvinkový hrách vyhlíží.**

*Ondřej Hladík*

Použité prameny a literatura:

SOKA Hradec Králové, zatykač na Jana Jiřího Grasela, fond Archiv města Nový Bydžov 1311 – 1945, inv. č. 1851, kart. 60.

FRANCEK J., *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999, s. 307 – 311.

[www.spsmvbr.cz/cesky/os\\_stranky/jedlicka/muzeumzla/grasel/grasel.html](http://www.spsmvbr.cz/cesky/os_stranky/jedlicka/muzeumzla/grasel/grasel.html)

## Flagelantství

Náboženské flagelantství vzniklo ve středověku, stejně jako čarodějnické a satanské pověry. Flagelantství vyplynulo z křesťanské představy o hříšnosti lidského těla, která může být do jisté míry odstraněna fyzickým utrpením. Proti chťiči byly postaveny důrazné zbraně: metly a důtky. Zatímco jedni přistoupili k řešení problému zevnitř (ideologicky, pohroužením do svatostánku víry a odříkání), ti druzí zvolili hrdinské nebo spíše kruté týrání svého těla na půdě nepřírozeného pokání (Scheneegans). Systém flagelantství vznikl především v jedenáctém století. „Otcem a mistrem sebemrškačů“ byl Benediktin Pier Damiani, který zavedl disciplinu kajcnosti. Mezi lid pronikla tato očištná metoda od hříchu od františkánů a dominikánů. Nejprve se jednalo o soukromé tajné sebemrškačství, které později proniklo na veřejnost a stalo se všeobecným a veřejným. Antonín Paduanský (zemřel 1231) uspořádal první veřejné procesí sebemrškačů; historicky ověřené je však procesí, které začalo v roce 1260 v Perugii a přeneslo se do Německa, Rakouska, Uher a Polska. Roku 1261 přišlo do Štrasburku 1200 sebemrškačů, kde se k nim připojilo až 1500 tamních obyvatel. Při těchto aktivitách docházelo často k pohlavím výstřednostem, kvetla při něm prostituce a kuplířství. Stejně to bylo i v případě střední a horní Itálie, kde probíhaly velké sebemrškačské epidemie. V roce 1340 stála v čele sebemrškačů blouznivá žena z Kremony, která však byla považována za svatou. „Černá smrt“ v roce 1349 dala podnět k flagelačním procesům, které procházely celou Evropou z Uher do Německa, Polska, Čech, Flander, Holandska, Anglie. Díky špatným pověstem ohledně mravů, byla tato procesí zakázána církví. Vedle veřejných flagelantů vznikaly ve 14. a 15. století tajné černé sekty, kde se sebemrškačství a mrskačství proměnilo ve výstřední smyslnou zábavu, někdy blízkou satanismu. Později se sebemrškačství uchýlilo do klášterů, ale vždy znovu pronikalo do světských kruhů, kde bylo využíváno při prostituci a zvláštních sexuálních libůstkách, při napodobování klášterní disciplíny. Flagelantství se např. stalo obsahem kultovního filmu se sexuální a flagelantskou tematikou: „Geschichte der O“. Typický současný flagelantský www. portál s tzv. „výchovným“ podtextem je na adrese: <http://www.polepsovna.cz/cs/ustav/default.xml>.



Rituály „výchovného“ působení současných flagelantů stále přitahují „vychovatele i kárané“. Učitelé mravů často používají pro každou svěřenkyni speciální rákosku.

*připravil Eduard Vacek*



### K bodu: oblast „JIZERA“

/Jáchymovské doly/

1. Vedení MNB provedlo průzkum bezpečnostních opatření a organizace bezpečnostní služby v Jáchymově. Účelem průzkumu bylo zjistit, do jaké míry bylo provedeno usnesení, které polit. sekretariát svého času pro oblast Jáchymov přijal. V podstatě bylo usnesení splněno. Opatření, která ještě provedena nebyla, budou uskutečněna v nejbližší době.
2. Otevírání nových dolů a zvyšování stavu vězeňských pracovních sil vyžaduje zvýšení počtu příslušníků ochrany a ostrahy. Koncem listopadu bude do výroby zařazeno 13.000 vězňů. Dnešní stav činí okrouhle 10.000 vězňů.  
K zajištění bezpečnosti a k střežení vězňů bude třeba dalších 500 mužů ochrany.
3. Obyvatelstvo německé národnosti má zde povětšinou staré provisorní osobní průkazky vydané ministerstvem vnitra v letech 1945 – 46. Osobám, které dosud mají nevyhovující osobní průkazky, budou vydány nové legitimace.
4. Obyvatelstvo obdrží v této oblasti také průkazky ve smyslu ustanovení o pohraničním pásmu. Navrhuje se, aby osoby a rodiny nespolehlivé, reakčně zaměřené, v dolech nepracující, byly z oblasti Jáchymova vystěhovány.
5. Národní bezpečnost nemá zde stálý oddíl, který by byl vyzbrojen a vycvičen pro stíhání uprchlých trestanců. navrhuje se, aby byl při velitelství NB v Jáchymově vytvořen 50 členný pohotovostní oddíl, který by byl opatřen výstrojí a motorovými vozidly pro případ rychlého zákroku k zmaření pokusu vězňů o útěk. Stav tohoto oddílu je zahrnut do požadovaného počtu 500 nových příslušníků ostrahy.
6. Ministerstvo národní obrany bude ministerstvem národní bezpečnosti požádáno, aby dovolilo bezpečnostním orgánům, stihajícím uprchlé trestance, vstup do vojenské cvičné oblasti.
7. Navrhuje se, aby dosavadní ředitel Simin byl z funkce ředitele JD odvolán.
8. Šetření ministerstva zdravotnictví v souvislosti s bojem s epidemií, která před krátkým časem postihla vězně i příslušníky útvaru JEŘÁB prokázalo, že zde jsou neudržitelné hygienické poměry. Byla učiněna řada nejnaléhavějších opatření. Zbývá po etapách budovat nezbytná hygienická opatření. jako jedno z nejnnutnějších opatření se jeví stavba centrální prádelny a koupelny.<sup>8</sup>

Oprava:

Díky našemu čtenáři jsme byli upozorněni na chybu, která se vloudila do textu o Českém gestapismu. Zde bylo uvedeno, že Danubius byl pseudonym Pavla Tigrida. Byl to však pseudonym Jana Mlynárika. Jeho text *Teze k vyhnání československých Němců* vyšel poprvé v časopise Svědectví r. 1978, který Pavel Tigrid tiskl v Belgii a vydával v Paříži.

<sup>8</sup> SÚA Praha, f. AÚV KSČ, f. 02/5, sv.7 a.j. 59.

Mimořádná zpráva:

#### KLAUS VYZVAL ČESKOU SPOLEČNOST KE SMÍŘENÍ S MINULOSTÍ

Prezident Václav Klaus si myslí, že česká společnost by se měla smířit s vlastní minulostí. Bez toho podle něj nevede úspěšná cesta dopředu. **Právě pochopení totalitní minulosti považuje za obranu před jejím návratem.** Nebudeme-li schopni smířit se se svou vlastní minulostí, nesmíříme se ani s dneškem, ani se zítřkem. Nesmíříme se tak ani se sebou samými. Naše dnešní neuróza bude přetrvávat, řekl na Pražském hradě při příležitosti 86. výročí vzniku Československa. Připomněl, že řada lidí má i téměř 15 let po pádu komunismu pocit, že země se s touto epochou stále nevyrovnala. /www.ihned.cz/

Všechna čísla časopisu HP jsou k dispozici na adrese:

<http://institut.vscr.cz/kategorie/?k=Literatura&o=0&p=150>

#### OBSAH

Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948 – 1989.....	1
Přehled funkcionářů státní správy, odpovědných za vězeňství na území Čech, Moravy a Slezska v letech 1865 – 1918.....	6
Pronikání KSČ do bezpečnostních struktur ČSR.....	8
Stručná charakteristika některých pracovníků Stb a 5. oddělení MNO Hlavního štábu.....	12
Rozpis vězeňských potravinových dávek v období mezi světovými válkami.....	16
Kapitoly z občanské mravouky.....	22
O vině a trestu - De culpa et poena.....	23
Ze vzpomínek politického vězně padesátých let.....	25
Slavné postavy českého zločinu v dobových pramenech – Jan Jiří Grasel.....	30
Text zatykače na J. J. Grasela z 9. listopadu 1815.....	32
Flagellantství.....	34
K bodu: oblast „JIZERA“.....	35

Kabinet dokumentace a historie VS ČR
Redaktor: Eduard Vacek,
Adresa redakce:
Soudní 1672/1a, Praha 4, p.p. 3, 14067,
telefon: 261 034 714,
e-mail: <a href="mailto:Evacek@grvs.justice.cz">Evacek@grvs.justice.cz</a>
ICQ 330482601